

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Α. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

#### 1. Τα δημογραφικά δεδομένα

##### α. Ο πληθυσμός

(Εξετάσεις Ομογενών 2005)

Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία που δίνονται στον παρακάτω πίνακα και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να δικαιολογήσετε την αύξηση της έκτασης και του πληθυσμού της Ελλάδας, αναφέροντας τα ιστορικά γεγονότα τα οποία οδήγησαν στην αύξηση αυτή. Ως αφετηρία θεωρείται το έτος 1838.

#### Πίνακας

Εξέλιξη της έκτασης και του πληθυσμού της Ελλάδας (1838- 1920)

ΕΤΟΣ	ΕΚΤΑΣΗ (σε τετρ. χλμ.)	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
1838	47.516	752.000
1871	50.211	1.480.000
1881	63.606	2.004.000
1914	120.000	4.818.000
1920	150.833	5.531.000

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Α. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

#### 1. Τα δημογραφικά δεδομένα

##### β. Οι μετακινήσεις μέσα και έξω από την Ελλάδα

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2004)

Αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα και τον πίνακα που σας δίνονται και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναζητήσετε τους λόγους της μετανάστευσης των Ελλήνων, κυρίως στις Η.Π.Α., στα τέλη του 19ου αιώνα, και να εκτιμήσετε την έκταση και τα οφέλη που προέκυψαν για την ελληνική οικονομία ως τις αρχές του 20ού αιώνα.

#### Κείμενο Α

Η παραγωγική έκρηξη και η κατάρρευση του εμπορίου της ελληνικής σταφίδας ενέτειναν την υπερατλαντική μετανάστευση από τις σταφιδοπαραγωγικές περιοχές, καθώς και από τις γειτονικές, οι οποίες τους έστελναν εποχικούς εργάτες. Η ελληνική σταφιδοπαραγωγή είχε επωφεληθεί από την επιδημία φυλλοξήρας, που είχε πλήξει τα γαλλικά αμπέλια γύρω στα τέλη της δεκαετίας του 1860 και είχε αποδεκατίσει τη γαλλική παραγωγή. Η Ελλάδα κινήθηκε με τρόπο ώστε να καλύψει το κενό στην παγκόσμια αγορά, όπου οι τρεις κύριοι αγοραστές ήταν η Μεγάλη Βρετανία, η Γερμανία και η Ρωσία. Καθώς οι τιμές του εξαγόμενου προϊόντος ανέβηκαν στα ύψη, η σταφιδοκαλλιέργεια αντικατέστησε την ελαιοκαλλιέργεια όπως και την καλλιέργεια σιτηρών... Η ευημερία αφορούσε πρωτίστως τους σταφιδεμπόρους και τους τοκογλύφους και έλαβε τέλος στη δεκαετία του 1890.

*Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αι., Αλ. Κιτροπέφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», τ. Α1 σ. 134.*

#### Κείμενο Β

##### Μετανάστευση προς τις Η.Π.Α (1880-1920)

	Αριθμός μεταναστών	Πληθυσμός των χωρών το 1910	%
Ελλάδα	370.000	2.800.000	13,2
Ιταλία	4.776.000	34.700.000	12,7
Ισπανία	109.000	20.000.000	0,5
Πορτογαλία	203.000	5.500.000	3,7
Ρουμανία	85.000	7.200.000	1,2
Βουλγαρία	65.000	4.300.000	1,5

*Κ. Τσουκαλά, «Εξάρτηση και αναπαραγωγή», σ.σ. 148 – 149)*

### Κείμενο Γ

Στον πελοποννησιακό και αθηναϊκό Τύπο δημοσιεύονταν τακτικά ιστορίες, όπου περιγραφόταν ο πλούτος αγροτικών περιοχών, χάρη στα εμβάσματα ή την επιστροφή των ίδιων των μεταναστών. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι στα συγκεκριμένα παραδείγματα περιλαμβανόταν η παρακμή της τοκογλυφίας στις επαρχίες, χάρη στα διαθέσιμα σ' αυτές τις περιοχές κεφάλαια, τα οποία στέλνονταν από το εξωτερικό. Στην Πελοπόννησο, τα εμβάσματα προκάλεσαν την αναγκαστική πτώση των επιτοκίων από 25% σε 6-8% και την ουσιαστική εξαφάνιση των δανειστών που είχαν αρχίσει να πλουτίζουν. Επίσης αυξήθηκε η αξία της γης και της εργασίας.

*Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αι., Αλ. Κιτροδέφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», τ.Α1 σ. 141 – 142.*

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Α. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

+

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 2. Οι παραγωγικές δυνάμεις μέσα και έξω από την Ελλάδα και η «Μεγάλη Ιδέα»

+

#### 3. Οι οικονομικές συνθήκες κατά την περίοδο 1910 – 1922

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2005)

Αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις: 1) να επισημάνετε το ρόλο της «Μεγάλης Ιδέας» στην πολιτική και την οικονομία κατά τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας της Ελλάδας και 2) να παρουσιάσετε τις επιλογές του «βενιζελισμού» αναφορικά με τις εθνικές επιδιώξεις και τον εκσυγχρονισμό του κράτους.

#### Κείμενο Α

Για τους Έλληνες η καθολικότητα της Μεγάλης Ιδέας ήταν συμπληρωματική της αοριστίας της: ένα άλλοθι, μια θαυματουργή γέφυρα των αντιθέσεων, μία μετάθεση στο άδηλο μέλλον της λύσης όχι μόνο του αλυτρωτικού ζητήματος – που άλλωστε η Μεγάλη Ιδέα δεν το αφορούσε ρητά και αποκλειστικά –, αλλά του συνόλου των ελληνικών προβλημάτων.

Έλλη Σκοπετέα, *Το «πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα*, σελ. 268, εκδόσεις Πολύτυπο, Αθήνα 1988.

#### Κείμενο Β

Ο βενιζελισμός αποδεικνύεται ο πιο συνεπής, διορατικός και πραγματιστικός φορέας της εθνικής ολοκλήρωσης [...]. Αυτοκαθορίζεται και νομιμοποιείται με αναφορά στο Έθνος ως ενιαίο σύνολο, που αγκαλιάζει Παλαιά Ελλάδα, Νέες Χώρες και αλύτρωτους.

Γιώργος Μαυρογορδάτος, *Μελέτες και Κείμενα για την περίοδο 1909 – 1940*, σελ. 43 – 44,

Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα 1982.

#### Κείμενο Γ

Με την φυσική επάνοδον εις τα όρια εντός των οποίων ο ελληνισμός έδρασεν από της προϊστορικής εποχής, να δημιουργήσωμεν, λέγω, μίαν μεγάλην Ελλάδα ισχυράν και πλουσίαν, ικανήν να αναπτύξη εντός των ορίων την ζωτικήν βιομηχανίαν, ικανήν ως εκ των συμφερόντων τα οποία θα εξεπροσώπει, να συνάψη συμβάσεις μετ' άλλων κρατών υπό τους αρίστους δυνατούς όρους.

Αγόρευση του Βενιζέλου στη Βουλή τον Σεπτέμβριο του 1915.

### Κείμενο Δ

Δεν οιστρηλατούσε πλέον τους αστούς η μορφή του μαρμαρωμένου βασιλιά, τους εξεσήκωνεν η σκέψις ότι πρέπει η Ελλάς να παύση να είναι ψωροκώσταινα...

Κρίση του Θ. Βαΐδη στο έργο του «Ελ. Βενιζέλος» για τους οικονομικούς στόχους της εθνικής εξόρμησης.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 1. Το εμπόριο

(Εξετάσεις Ομογενών 2003)

Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία που δίνονται στους παρακάτω πίνακες και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να περιγράψετε την πορεία του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας στο δεύτερο μισό του 19<sup>ου</sup> αιώνα έως το 1910.

#### ΠΙΝΑΚΑΣ

Σύνθεση εξωτερικού εμπορίου

Μ.Ο. δεκαετιών 1860-1870 και 1900-1910

Βασικά προϊόντα (ποσοστό % της αξίας)

##### Α. Εισαγωγές

Είδος	1860-1870	1900-1910
Αγροτικά προϊόντα	31%	36%
Βιομηχανικά	24%	30%
Πρώτες ύλες	12%	18%

##### Β. Εξαγωγές

Είδος	1860-1870	1900-1910
Αγροτικά προϊόντα	63%	75%
Βιομηχανικά	7%	2%
Πρώτες ύλες	17%	22%

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 2. Η εμπορική ναυτιλία

(Δ Εσπερινό – Επαναληπτικές 2004)

Αντλώντας στοιχεία από το κείμενο που ακολουθεί και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις:

- α. Να αιτιολογήσετε την άποψη ότι «η παρακμή πόλεων του ελληνικού χώρου ήταν ένα σχεδόν γενικευμένο φαινόμενο».
- β. Να αναφέρετε τους λόγους, εξαιτίας των οποίων η Ερμούπολη αναδείχτηκε σε κέντρο του διαμετακομιστικού εμπορίου.

#### Κείμενο

Με λίγα λόγια, η παρακμή πόλεων του ελληνικού χώρου ήταν ένα σχεδόν γενικευμένο φαινόμενο. Για πολλαπλούς λόγους, με την ελληνική ανεξαρτησία, όλες οι τοπικές αστικές δραστηριότητες εξολοθρεύονται. Τα μόνα αστικά κέντρα που δημιουργήθηκαν και αναπτύχθηκαν από τότε, εκτός από την πρωτεύουσα, υπήρξαν η Ερμούπολη, κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου, και τα λιμάνια εξαγωγών. Και στις δυο περιπτώσεις, οι δραστηριότητές τους συνδέονται με τις οικονομικές σχέσεις που είχε ο ελληνικός χώρος με το εξωτερικό. Τα υπόλοιπα αστικά κέντρα μένουν στάσιμα ή παρακμάζουν οριστικά.

Κ. Τσουκαλάς, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή*, Αθήνα, εκδ. Θεμέλιο, 1977, σ. 176.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 2. Η εμπορική ναυτιλία

(Δ Εσπερινό – Επαναληπτικές 2005)

Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία που περιέχονται στον παρακάτω πίνακα και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφερθείτε στην εξέλιξη της ελληνικής εμπορικής ναυτιλίας από τα μέσα του 19<sup>ου</sup> ως τις αρχές του 20<sup>ού</sup> αιώνα.

ΕΤΟΣ	ΙΣΤΙΟΦΟΡΑ		ΑΤΜΟΠΛΟΙΑ	
	αριθμός πλοίων	χωρητικότητα (τόνοι)	αριθμός πλοίων	χωρητικότητα (τόνοι)
1840	837	94.000	-	-
1850	1.482	248.000	-	-
1860	1.212	234.000	1	150
1875	1.107	210.000	27	8.200
1892	1.292	213.000	103	60.400
1903	1.030	145.000	209	202.000
1911	760	102.000	347	384.000



# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 2. Η εμπορική ναυτιλία

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2002)

Αντλώντας στοιχεία από τον πίνακα και το κείμενο που σας δίνονται και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναλύσετε το γεγονός της μετάβασης της ελληνικής ναυτιλίας από την εποχή του ιστιοφόρου στην εποχή του ατμόπλοιου.

#### Πίνακας

Η εξέλιξη της ελληνικής ναυτιλίας κατά την περίοδο 1840-1910

ΕΤΟΣ	ΙΣΤΙΟΦΟΡΑ		ΑΤΜΟΠΛΟΙΑ	
	αριθμός πλοίων	χωρητικότητα (τόνοι)	αριθμός πλοίων	χωρητικότητα (τόνοι)
1840	837	94.000	-	-
1850	1.482	248.000	-	-
1860	1.212	234.000	1	150
1875	1.107	210.000	27	8.200
1892	1.292	213.000	103	60.400
1903	1.030	145.000	209	202.000
1911	760	102.000	347	384.000

#### Κείμενο

Τα ιστιοφόρα που άλλοτε, στην περίοδο 1700-1820, πλούτιζαν τους νησιώτες, είχαν αποδεκατιστεί από τον πόλεμο (οι απώλειες σκαφών κυμαίνονταν από 50 ως 60%). Σιγά σιγά βέβαια, επισκευάστηκαν ή αντικαταστάθηκαν, αλλά η αναπόφευκτη βαθμιαία εκτόπισή τους από τα ατμοκίνητα πλοία, έδωσε γερό κτύπημα στους παραδοσιακούς καραβοκύρηδες. Από το 1850, μειώνονται προοδευτικά οι ναυπηγικές εργασίες των νησιών, καθώς και το σύνολο των δραστηριοτήτων που είχαν αναπτυχθεί γύρω από τη ναυτιλία [...].

Πράγματι, από τη στιγμή που γενικεύτηκε η χρήση των ατμοκίνητων σκαφών, η ναυτιλία μετατράπηκε βαθμιαία σε οικονομική επιχείρηση μεγάλης εμβέλειας. Αναπόφευκτα, το οργανωτικό κέντρο της μετατοπίστηκε προς την πρωτεύουσα, και από κει, με λιμάνι τον Πειραιά, κυριάρχησε σιγά σιγά σ' όλο το εσωτερικό θαλάσσιο εμπόριο και (κυρίως) στο εξωτερικό εμπόριο (...).

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 2. Η εμπορική ναυτιλία

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2017)

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα και τον πίνακα που σας δίνονται, να αναφερθείτε:

- α. στην εξέλιξη των ναυτικών κέντρων από τη δεκαετία 1821-1830 έως το 1870,
- β. στην περίπτωση της Σύρου και στους λόγους ανάπτυξής της κατά την ίδια περίοδο.

#### Κείμενο Α

[...] Στην διάρκεια της Επανάστασης είχε καταστραφή μεγάλο ποσοστό των πλοίων, αλλά ένας ισχυρός πυρήνας περισώθηκε. Αν και η Ύδρα και οι Σπέτσες είχαν χάσει αντίστοιχα τα 78% και 50% του εμπορικού τους ναυτικού, στο τέλος του αγώνα η πρώτη διέθετε ακόμη 100 πλοία συνολικής χωρητικότητας 10.240 τόννων και οι Σπέτσες είχαν 50 πλοία 10.324 τόννων, όλα από 30 τόννους και πάνω. Με την αποκατάσταση της ειρήνης ιδρύθηκαν νέα ναυπηγεία σε πολλά νησιά και λιμάνια η ναυπηγική έγινε μια από τις σημαντικότερες βιομηχανίες του νεοσύστατου κράτους [...].

Μετά την Επανάσταση, η Σύρος και αργότερα ο Πειραιάς έγιναν τα κύρια εμπορικά κέντρα με τα πιο δραστήρια ναυπηγεία. Από το 1827 μέχρι το 1834 ναυπηγήθηκαν στην Σύρο πάνω από 260 πλοία.

Γ. Λεονταρίτης, *Ελληνική εμπορική ναυτιλία*, Ε.Μ.Ν.Ε. Μνήμων, Αθήνα 1981, σ. 62-63.

#### Κείμενο Β

Σε κύριο ναυτιλιακό κέντρο της δυτικής Ελλάδας αναδεικνύεται η μικρή κωμόπολη σφηνωμένη σε μια γωνιά των βόρειων ακτών του Κορινθιακού κόλπου, το Γαλαξίδι. Πραγματοποιώντας μια πραγματικά εντυπωσιακή οικονομική άνθηση, το Γαλαξίδι, μέσα σε μία τριακονταετία, μεταξύ 1840 και 1870, πενταπλασιάζει το στόλο του. Το 1870, τη χρονιά της κορύφωσής του, διαθέτει 320 μεγάλα ιστιοφόρα και σχεδόν προκαλεί την αδιαμφισβήτητη κυρίαρχο του Αιγαίου, τη Σύρο, η οποία την ίδια χρονιά διαθέτει 700 ιστιοφόρα. Αποτελεί το κύριο ναυπηγικό κέντρο της δυτικής Ελλάδας και στηρίζει όλη του την ευημερία στην παραγωγή και εκμετάλλευση ιστιοφόρων

#### Πίνακας

Ελληνικά ναυτικά κέντρα με ποντοπόρα φορτηγά ιστιοφόρα

	1840	1870
Γαλαξίδι	64	319
Σύρος	90	700
Σπέτσες	26	211
Υδρα	24	119
Πειραιάς	1	49

Τζελίνα Χαρλαύτη, «Ναυτιλία», στο Κ. Κωστής – Σ. Πετμεζάς (επιμ.), *Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας τον 19ο αιώνα*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006, σ. 438 και 437.

### Κείμενο Γ

Το διαμετακομιστικό εμπόριο αποτέλεσε την πρώτιστη οικονομική δραστηριότητα στη Σύρο σε όλη την περίοδο της ακμής της. Σπουδαία συμμετοχή στο συνολικό εμπόριο της πόλης είχαν και οι εισαγωγές, οι οποίες σαφώς υπερεπερέευσαν σημαντικά των εξαγωγών που πραγματοποιούνταν από τους συριανούς εμπόρους. Στην ουσία η Σύρος υπήρξε αφενός η αγορά διοχέτευσης των δυτικών και ανατολικών προϊόντων προς την Ανατολή και τη Δύση αντίστοιχα και αφετέρου ο τόπος εισόδου των εξωτερικών αγαθών προς την ελληνική ενδοχώρα [...]. Το εμπόρευμα που είχε παραγγελθεί από τον ερμουπολίτη έμπορο ερχόταν στη Σύρο για να κατατεθεί στην αποθήκη διαμετακόμισης (transit).

Το ναυπηγείο της πόλης ήταν ένας από τους ζωτικότερους τομείς της τοπικής οικονομίας. Η πλούσια δραστηριότητά του οφείλεται στην παρουσία των ψαριανών και χίων ναυπηγών [...]. Στο πλευρό τους είχαν ένα πολυάριθμο εργατικό δυναμικό, το οποίο παρείχε ειδικευμένη εργασία. [...]. Το συνολικά εργαζόμενο προσωπικό του ναυπηγείου ανέρχονταν σε πάνω από 1.000 άτομα [...]. Αν υπολογίσουμε ότι ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός της Ερμούπολης το 1850 ήταν 7.650 άτομα, τότε ο αριθμός των απασχολούμενων στο ναυπηγείο της πόλης υποδεικνύει τη μεγάλη σπουδαιότητα που είχαν οι ναυπηγικές εργασίες στη Σύρο [...].

Β. Καρδάσης, «Η Σύρος σταυροδρόμι της Ανατολικής Μεσογείου», στο Γ.Β. Δερτιλής - Κ. Κωστής (επιμ.), *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας (18ος – 20ός αιώνας)*, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1991, σ. 329, 325 και 332.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 2. Η εμπορική ναυτιλία

(Γ Ημερήσιο – Επαναληπτικές 2021)

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε την εξέλιξη της ελληνικής ναυτιλίας από το 1840 έως και τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

#### Κείμενο Α

##### Αριθμός πλοίων υπό ελληνική σημαία, 1855 – 1914

Έτος	Ιστιοφόρα	Ατμόπλοια
1855	1.525	0
1858	1.254	0
1874	1.518	20
1887	859	82
1896	718	127
1914	78	407

Γ.Β. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους, 1830 – 1920*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2017, σ. 110.

#### Κείμενο Β

Κατά την περίοδο 1830 – 1860 η ελληνική ναυτιλία ανασυγκροτείται από τα δεινά του Αγώνα της Ανεξαρτησίας και αναπτύσσεται με ταχύτατους ρυθμούς στη βάση της τεχνογνωσίας, των κεφαλαίων και της εμπειρίας που ήδη διαθέτει [...]. Υπολογίστηκε ότι το 1870 τα [...] ποντοπόρα πλοία ελληνικής ιδιοκτησίας είχαν σχεδόν όλα κατασκευαστεί στα νησιά και τα λιμάνια του Αιγαίου και του Ιονίου Πελάγους. Η πρώτη αυτή περίοδος έχει αποκληθεί χιώτικη φάση, εξαιτίας του μείζονος ρόλου που έπαιξαν οι χιώτες επιχειρηματίες στις εμποροναυτιλιακές επιχειρήσεις. Είναι πράγματι η εποχή της ενδυνάμωσης των επιχειρηματικών οίκων των Ράλλη, Ροδοκανάκη, Πετροκόκκινου, Σκυλίτση κ.ά., οι οποίοι θα αναπτυχθούν σε διεθνή κλίμακα συνδυάζοντας τις εμπορικές, τις πιστωτικές και τις ναυτιλιακές δραστηριότητες.

Κώστας Κωστής, «Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας»: *Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, 18<sup>ος</sup> - 21<sup>ος</sup> αιώνας*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015, σ. 401 – 402.

#### Κείμενο Γ

Η ανάπτυξη του ελληνικού ατμοκίνητου στόλου συνέπεσε με την έξοδο της

παγκόσμιας οικονομίας από τη μεγάλη ύφεση των ετών 1873 – 1896. Μια θαυματική αύξηση σημειώθηκε [...] το 1899 – 1902, περίοδος που σύμφωνα με τους παλαιότερους ιστορικούς σήμανε την αρχή μιας νέας περιόδου της ελληνικής εμπορικής ναυτιλίας. Σε μια περίοδο μακροπρόθεσμης ανοδικής τάσης του διεθνούς εμπορίου και των μεταφορών, μια ξαφνική πρόσθετη ζήτηση χωρητικότητας [...] δεν μπόρεσε να καλυφθεί από τα αργούντα πλοία<sup>1</sup> και προκάλεσε απότομη άνοδο του επιπέδου των ναύλων. Οι πλοιοκτήτες που διέθεταν την κατάλληλη υποδομή στράφηκαν στις επικερδέστερες διαδρομές, αφήνοντας το πεδίο ελεύθερο στους Έλληνες εφοπλιστές, σε διαδρομές με χαμηλότερους ναύλους, όπως η Μαύρη Θάλασσα και η Μεσόγειος.

Χρήστος Χατζηιωσήφ, «*Η μπελ επόκ του κεφαλαίου: Από την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου μέχρι την κατάρρευση του προπολεμικού διεθνούς οικονομικού συστήματος*» στο: Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.),

*Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Οψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας, 1900 – 1940,*

Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 245.

---

<sup>1</sup> αργούντα πλοία: τα πλοία που δεν συμμετείχαν σε ναυτικές δραστηριότητες

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 2. Η εμπορική ναυτιλία

(Εξετάσεις Ομογενών – Κανονικές 2021)

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε την εξέλιξη της ελληνικής ναυτιλίας από το 1840 έως και τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

#### Κείμενο Α

##### Αριθμός πλοίων υπό ελληνική σημαία, 1855 – 1914

Έτος	Ιστιοφόρα	Ατμόπλοια
1855	1.525	0
1858	1.254	0
1874	1.518	20
1887	859	82
1896	718	127
1914	78	407

Γ.Β. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους, 1830 – 1920*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2017, σ. 110.

#### Κείμενο Β

Κατά την περίοδο 1830 – 1860 η ελληνική ναυτιλία ανασυγκροτείται από τα δεινά του Αγώνα της Ανεξαρτησίας και αναπτύσσεται με ταχύτατους ρυθμούς στη βάση της τεχνογνωσίας, των κεφαλαίων και της εμπειρίας που ήδη διαθέτει [...]. Υπολογίστηκε ότι το 1870 τα [...] ποντοπόρα πλοία ελληνικής ιδιοκτησίας είχαν σχεδόν όλα κατασκευαστεί στα νησιά και τα λιμάνια του Αιγαίου και του Ιονίου Πελάγους. Η πρώτη αυτή περίοδος έχει αποκληθεί χιώτικη φάση, εξαιτίας του μείζονος ρόλου που έπαιξαν οι χιώτες επιχειρηματίες στις εμποροναυτιλιακές επιχειρήσεις. Είναι πράγματι η εποχή της ενδυνάμωσης των επιχειρηματικών οίκων των Ράλλη, Ροδοκανάκη, Πετροκόκκινου, Σκυλίτση κ.ά., οι οποίοι θα αναπτυχθούν σε διεθνή κλίμακα συνδυάζοντας τις εμπορικές, τις πιστωτικές και τις ναυτιλιακές δραστηριότητες.

Κώστας Κωστής, «Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας»: *Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, 18<sup>ος</sup> - 21<sup>ος</sup> αιώνας*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015, σ. 401 – 402.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 3. Η διανομή των εθνικών κτημάτων

(Εξετάσεις Ομογενών 2006)

**Αντλώντας στοιχεία από το παρακάτω κείμενο και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις να επισημάνετε τα προβλήματα που ανέκυπταν στο ζήτημα της διανομής των εθνικών γαιών πριν από το 1870 - 1871.**

#### Κείμενο

Η εκμετάλλευση και η αξιοποίηση των εθνικών γαιών αποτέλεσαν ένα από τα πιο καφτά πολιτικά προβλήματα της χώρας, για ένα σχεδόν αιώνα [...]. Ως το τέλος του 19<sup>ου</sup> αιώνα, το πιο επείγον υπήρξε το πρόβλημα της παραχώρησης των εδαφών στους φτωχούς άκληρους αγρότες. Αλλά οι αγώνες που έγιναν για την κατανομή των εδαφών και η αντίδραση εκείνων που επωφελούνταν από τη συγκεχυμένη κατάσταση που επικρατούσε στη διαχείριση των εθνικών γαιών, επιβράδυναν τη διανομή [...].

Η έγγεια πρόσοδος, που τελικά εισέπραττε το Κράτος, ήταν εξαιρετικά χαμηλή για την πλειοψηφία των χωρικών που κατείχαν τις εθνικές γαίες. Έτσι, οι ειδικές συνθήκες μίσθωσης των γαιών εξομοιώνουν σχεδόν τον κάτοχό τους με το μικροϊδιοκτήτη που έχει πλήρη κυριότητα. Πραγματικά, το Κράτος (ο ιδιοκτήτης γης), δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να ταυτιστεί μ' έναν απόντα ιδιοκτήτη, έστω και μόνον από το γεγονός της πολύ μειωμένης «έγγειας προσόδου» που εισπράττονταν [...]. Το Κράτος, σαν ιδιοκτήτης, είναι ανίκανο να επιτελέσει τον κύριο οικονομικό και «τυπικό» ρόλο του ιδιοκτήτη που ζει εκτός έδρας: να καθορίσει δηλαδή τους τρόπους εξαγωγής της εγγείας προσόδου. Πιο σημαντικό είναι πως ο εκμισθωτής, ο μικροκαλλιεργητής με τα διασφαλισμένα οικονομικά δικαιώματα, λειτουργεί απέναντι στη γη σαν να ήταν δικαιωματικά ο νόμιμος ιδιοκτήτης της. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, έγινε ο σφετερισμός των μισών περίπου εθνικών γαιών.

Κ. Τσουκαλάς, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή* (Αθήνα, 1977), σελ. 73-74.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 4. Η εκμετάλλευση των ορυχείων

(Δ Εσπερινό – Κανονικές 2003)

Λαμβάνοντας στοιχεία από το παρακάτω κείμενο και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις να εκθέσετε την πορεία της μεταλλευτικής βιομηχανίας στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα και να αναφέρετε χαρακτηριστικά παραδείγματα.

#### Κείμενο

Η μεταλλευτική βιομηχανία εξήγειρε την δραστηριότητα και την κερδοσκοπική των πολιτών τάση, πανταχού δε σχεδόν της Ελλάδος περιέτρεχον τα όρη και τας κοιλάδας προς ανίχνευσιν του υπό την επιφάνειαν αυτών, κατά την ιδέαν των απλουστέρων, υποκρυπτομένου πλούτου, εξ ου ωνειροπωλούντο αμύθητα κέρδη. Από το 1867 έως το 1875 υπεβλήθησαν στο υπουργείο Εσωτερικών 1.086 αιτήσεις δια την παραχώρησιν μεταλλείων και ορυχείων εκτάσεως εκατομμυρίων στρεμμάτων.

Από την έκθεση του τμηματάρχη της Δημόσιας Οικονομίας του Υπουργείου Εσωτερικών Α. Μανσόλα.



# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 4. Η εκμετάλλευση των ορυχείων

(Γ Ημερήσιο – Επαναληπτικές 2022)

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να αναφερθείτε:

- α. στη μεταλλευτική δραστηριότητα των ορυχείων του Λαυρίου μετά το 1866 (μονάδες 13)
- β. στα άλλα είδη εκμετάλλευσης ορυκτού πλούτου που αποτέλεσαν πηγή σημαντικών δημόσιων εσόδων κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα. (μονάδες 12)

#### Κείμενο Α

Η Εταιρεία του Λαυρίου είχε ιδρυθεί με πρωτοβουλία του ιταλού επιχειρηματία Τζοβάνι Μπαττίστα Σερπιέρι (Giovani Battista Serpieri). Η σύνθεση του ιδρυτικού κεφαλαίου είναι πολύ ενδιαφέρουσα: εκτός του Σερπιέρι, συμμετείχαν ο γνωστός γάλλος επιχειρηματίας της Μασσαλίας Ιλαρίων Ρου (Hilarion Roux), ένας ακόμη αλλοδαπός, άγνωστης ταυτότητας, και οι Ροδοκανάκηδες της Μασσαλίας [...].

Ο Ρου και ο Σερπιέρι ήταν ίσως οι μόνοι που γνώριζαν, κατά προσέγγιση, την πραγματική αξία του μεταλλείου τους. Ήταν μεγάλη επειδή η επιχείρηση απέδιδε υψηλά κέρδη. Δεν ήταν ο πακτωλός που παρίσταναν οι φήμες στην Ελλάδα και το εξωτερικό [...].

Το αρχικό κεφάλαιο της εταιρείας, το 1863, ήταν σχετικά χαμηλό, μισό εκατομμύριο φράγκα. Ήταν χαμηλό σε σύγκριση με την αξία που θα αποκτούσε σύντομα η εταιρεία. Αλλά ήταν σημαντικό για την εποχή. Αντιστοιχούσε στο 2,3% περίπου των φορολογικών εσόδων του 1864. Εκτός από την εξόρυξη μεταλλεύματος από τις στοές, η εταιρεία έδωσε προτεραιότητα, όπως ήταν λογικό, στην χαμηλού κόστους αξιοποίηση των αρχαίων καταλοίπων. Τέσσερα χρόνια αργότερα, το 1867, το κατατεθειμένο κεφάλαιό της είχε επταπλασιαστεί: ανερχόταν περίπου σε 3.500.000.

Γ. Β. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους, 1830 – 1920*,  
Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2017, σ. 509 – 510.

#### Κείμενο Β

Από τον ορυκτό πλούτο της χώρας είχε αξιοποιηθεί ως τα μέσα του αιώνα κυρίως η σμύριδα της Νάξου, που αποτελούσε εξαγωγίμο προϊόν [...].

Άλλο εξαγωγίμο ορυκτό ήταν η θηραϊκή γη, που απέφερε τον ίδιο χρόνο 141.354 δρχ. Αμέσως μετά τη σμύριδα άλλο εκμεταλλεύσιμο υλικό ήταν ο λιγνίτης. Αν και είχε εντοπισθεί στο Μαρκόπουλο Αττικής από παλιά η ύπαρξη στρωμάτων του, τελικά μόνο τα κοιτάσματα της Κύμης ήταν ικανοποιητικά από άποψη εκμεταλλεύσεως [...].

Μιά σειρά άλλων ορυκτών, όπως οι γύψοι της Μήλου, κυρίως όμως τα μάρμαρα της Πεντέλης, της Πάρου, της Τήνου, της Ελευσίνας και του Ταυγέτου δεν πρόσφεραν ακόμα αξιόλογο οικονομικό ενδιαφέρον. Για την προώθηση όμως της αξιοποίησεως του ορυκτού πλούτου της χώρας είχαν γίνει τότε ειδικές μελέτες.

Οδυσσεύς Δημητρακόπουλος, «Στροφή της κυβερνητικής πολιτικής προς την εσωτερική ανάπτυξη της χώρας», στο: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, τ. ΙΓ', σ. 180.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 6. Η βιομηχανία

(Γ Ημερήσιο – Επαναληπτικές 2003)

Αντλώντας στοιχεία από τον παρακάτω πίνακα και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις:

- α. Να παρουσιάσετε την πορεία της ελληνικής βιομηχανίας από το 1870 έως το 1917.
- β. Να αιτιολογήσετε την άποψή σας, λαμβάνοντας υπόψη και τις δραστηριότητες του εξωελλαδικού ελληνικού κεφαλαίου.

#### Πίνακας

##### Ανάπτυξη της βιομηχανίας

	Αριθμός βιομηχανιών	Αριθμός εργατών	Ιπποδύναμη (σε ατμόϊππους)
1867	22	7.300	300
1873	95	7.342	1967
1875	95	-	-
1878	108	-	2.884
1889	(145)	-	8.568
1892	-	-	10.000
1917	2.213	35.500	70.000

Από το έργο του Κ. Τσουκαλά, Εξάρτηση και Αναπαραγωγή, Αθήνα 1977 σελ. 260.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 7. Τα δημόσια έργα

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2019)

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να απαντήσετε στα ακόλουθα ερωτήματα:

- α. Ποια ήταν η κατάσταση των υποδομών του ελληνικού κράτους κατά την περίοδο 1830 – 1870;
- β. Ποιοι παράγοντες και ποιο πολιτικό πρόγραμμα προώθησαν την ανάπτυξη του οδικού δικτύου στα τέλη του 19<sup>ου</sup> – αρχές 20<sup>ού</sup> αιώνα;
- γ. Ποιοι παράγοντες λειτούργησαν ανασταλτικά την ίδια περίοδο στην υλοποίηση του προγράμματος αυτού;

#### Κείμενο Α

##### ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ, 1830-1912

Έτος	Χιλιόμετρα δικτύου
1830	13
1852	164
1862	242
1867	398
1872	502
1882	1.122
1892	3.289
1912	4.637

Γ. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού κράτους, 1830 - 1920*, τόμος Β, 3<sup>η</sup> έκδοση, Αθήνα,

Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 2005, σ. 675.

#### Κείμενο Β

Μεγάλη προτεραιότητα του Τρικούπη – και ίσως ο τομέας όπου η πολιτική του στέφθηκε με τη μεγαλύτερη επιτυχία – ήταν τα δημόσια έργα. Στον τομέα αυτό η επιτάχυνση της κατασκευής της τεχνοοικονομικής υποδομής υπήρξε εντυπωσιακή. Το πρώτο μέλημα του Τρικούπη ήταν η ανάπτυξη της συγκοινωνίας [...]. Το κόστος και οι δυσκολίες της μεταφοράς εμπόδιζαν την ανάπτυξη της εσωτερικής αγοράς. Σε εποχή καλής εσοδείας τα δημητριακά σάπιζαν στην Τρίπολη, ενώ στο Ναύπλιο γίνονταν εισαγωγές. Στη Λιβαδιά το 1857 τα σιτάκια χαρίζονταν, την ώρα που στην Αθήνα η τιμή τους έφθανε τις 6 δραχμές το κιλό. Γύρω στα 1880 τα τούβλα που έφτιαχναν στο Μαραθώνα κόστιζαν 16 δραχμές η χιλιάδα. Για να φθάσουν ως την Αθήνα χρειαζόνταν

ταξίδι οκτώ ωρών, και η τιμή τους ανέβαινε στις 60 δραχμές. Ακόμα και το 1887 οι διαφορές στη λιανική πώληση των ειδών διατροφής ποίκιλλαν σημαντικά από περιοχή σε περιοχή [...]. Η ανάπτυξη του εσωτερικού οδικού δικτύου ήταν λοιπόν προϋπόθεση της αναπτύξεως τόσο του εμπορίου, όσο και των παραγωγικών δυνάμεων.

*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΔ, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 2000, σσ. 50-51.*

### **Κείμενο Γ**

Ως τον προχωρημένο 19ο αιώνα, οι ελληνικοί δρόμοι δεν παίζουν παρά μόνο περιορισμένο οικονομικό ρόλο. Αρχικά αντιπροσωπεύουν οδούς διείσδυσης, και μόνον προς το τέλος του 19<sup>ου</sup> αιώνα ταυτίζονται με αγωγούς επικοινωνίας. Αλλά η υλοποίηση του δικτύου είναι μάλλον αποτέλεσμα μιας πολιτικής που επιδιώκει να υποκινήσει την οικονομική ανάπτυξη, ενώ η ελληνική κοινωνική δομή μοιάζει να αλλάζει με πολύ αργούς ρυθμούς. Ασφαλώς η πολιτική της ανάπτυξης των μέσων επικοινωνίας, που προσπαθεί να εφαρμόσει ο Χ. Τρικούπης [...], έδωσε απτά αποτελέσματα στον τομέα της οδοποιίας. Οι δεκαετίες του 1870 και του 1880, όταν εμφανίζονται οι πρώτες απτές ενδείξεις αλλαγών στην ελληνική οικονομία, είναι βέβαιο ότι υποβάλλουν, σε ένα πνεύμα εκσυγχρονιστικό, όπως ήταν το πνεύμα του Τρικούπη, την ιδέα ότι η επικείμενη υλική πρόοδος είναι άμεση συνάρτηση της ανάπτυξης των συγκοινωνιών.

*Μαρία Συναρέλλη, Δρόμοι και Λιμάνια στην Ελλάδα 1830 – 1880, Αθήνα, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1989, σ. 105.*

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 8. Το δίκτυο των σιδηροδρόμων

(Δ Εσπερινό – Επαναληπτικές 2003)

Αντλώντας στοιχεία από το παρακάτω κείμενο και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις να αφηγηθείτε το χρονικό της κατασκευής του ελληνικού σιδηροδρομικού δικτύου από το 1880 έως το 1909 και να αντιπαραβάλετε τον ελληνικό σιδηροδρομικό δίκτυο με τα ευρωπαϊκά.

#### Κείμενο

Δεν είναι γνωστό πόσο πίστευε πραγματικά ο Χ. Τρικούπης στη δυνατότητα κατασκευής του δικτύου των εσωτερικών σιδηροδρόμων μέσα σε πέντε χρόνια. Γεγονός είναι ότι η ολοκλήρωση του έργου θα απαιτήσει 4 – 5 φορές περισσότερο χρόνο· γεγονός όμως επίσης είναι ότι ο Τρικούπης θα ξεκινήσει ορμητικά: από τα 1.065 χλμ., που λειτουργούν στο τέλος της εικοσαετίας 1882 – 1902, τα μισά (543 χλμ.) έχουν παραδοθεί στην κυκλοφορία κατά την πρώτη πενταετία (1882 – 1887). Από τα επόμενα χρόνια και πέρα, πολλοί λόγοι θα επιβάλουν μια φθίνουσα εξέλιξη στην επέκταση του δικτύου. Στο δεύτερο μισό της «τρελής δεκαετίας» του Τρικούπη (1887 – 1892) θα προστεθούν με εξαιρετική δυσκολία 374 χλμ. ακόμη. Κατά την πενταετία που αρχίζει με την πτώχευση του κράτους (1892 – 1897) μόνο 50 χλμ. θα παραδοθούν στην κυκλοφορία, κι αυτά τα δύο τελευταία χρόνια. Την τελευταία πενταετία της περιόδου το ενδιαφέρον της Χώρας για τους σιδηροδρόμους θα ξαναζωντανέψει. Στο διάστημα 1897 – 1902 θα παραδοθούν βέβαια μόνο 100 χλμ., αλλά έχουν κλείσει οι οριστικές συμφωνίες και είναι υπό κατασκευή άλλα 520 χλμ., που θα παραδοθούν τμηματικά ως το 1909.

Λευτέρης Παπαγιαννάκης, *Οι ελληνικοί σιδηρόδρομοι*, Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 94

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 8. Το δίκτυο των σιδηροδρόμων

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2018)

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις:

- α. Ποιες προσδοκίες καλλιεργούσε η ιδέα της ανάπτυξης του σιδηροδρομικού δικτύου στην Ελλάδα τον 19<sup>ο</sup> αιώνα (μονάδες 10);
- β. Ποια ήταν η επέκταση του σιδηροδρομικού δικτύου μέχρι και την πρώτη δεκαετία του 20<sup>ού</sup> αιώνα και ποιες δυσκολίες συνάντησε στην πραγματοποίησή της (μονάδες 7);
- γ. Σε ποιο βαθμό εκπληρώθηκαν οι αναπτυξιακές προσδοκίες που γέννησε η κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου στην Ελλάδα (μονάδες 8);

#### Κείμενο Α

Τοιοτοτρόπως [εννοείται: με την κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου] δε οι γεωργοί θα ηύξανον τας εργασίας των, θα κέρδαινον περισσότερα, και φυσικώ τω λόγω θα εβελτιούτο ο υλικός και ηθικός βίος των, και η ανταλλαγή των προϊόντων [...] θα ηύξανε την ποιότητα, την ποσότητα και το κέρδος. Επειδή δε την γεωργίαν παρακολουθούσι πάντοτε αι τέχναι<sup>2</sup> και η βιομηχανία, ως και τανάπαλιν, πολλών γεωργικών προϊόντων, μεταβαλλομένων εις βιομηχανικά προϊόντα, θα ανεπτύσσοντο συγχρόνως αι τέχναι και η βιομηχανία. Τα έως τότε δε εισαγόμενα ομοειδή προϊόντα θα έπαυον, και το εκ τούτων περίσσευμα των χρημάτων μας προκύπτον θα το μεταχειριζόμεθα εις προμήθειαν νέων προϊόντων ξένων ή εγχωρίων.

A. N. Βερναρδάκης, *Περί του εν Ελλάδι εμπορίου*, Αθήνα 1885, σ  
το *Αξιολόγηση των μαθητών στο μάθημα Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 1999, σ. 40  
(το κείμενο αποδόθηκε στο μονοτονικό, διατηρήθηκε όμως η ορθογραφία του).

#### Κείμενο Β

##### ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΙ, 1869-1907

Έτος	Χιλιόμετρα δικτύου
1869	9
1883	22

<sup>2</sup> αι τέχναι = χειρωνακτικά επαγγέλματα.

1885	222
1889	640
1892	900
1897	970
1903	1.132
1904	1.335
1907	1.372

Γ. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού κράτους 1830-1920*, τόμος Β', Αθήνα 2005, σ. 676 (ο πίνακας προσαρμόστηκε για τις ανάγκες της εξέτασης).

### Κείμενο Γ

Από πολλές [...] απόψεις, η χρησιμότητά τους [ενν. των σιδηροδρόμων] για μια διαδικασία μετάβασης ήταν αμφισβητήσιμη, αν όχι τελείως αρνητική. Το ολικό μήκος γραμμών [...] δείχνει ότι η ένεση επενδύσεων δεν ήταν αρκετή για να δημιουργήσει συνθήκες οικονομικής απογείωσης. Αλλά και μεγαλύτερες να ήταν οι επενδύσεις, πάλι θα ήταν σχεδόν άχρηστες. Η κατασκευή σιδηροδρόμων δεν μπορούσε να παίξει τονωτικό ρόλο για ανύπαρκτους βιομηχανικούς κατασκευαστές δικτύου και τροχαίου υλικού ούτε ήταν αρκετά ισχυρό κίνητρο για να δημιουργηθούν τέτοιες βιομηχανίες σε μια χώρα που δεν είχε σίδηρο και κάρβουνο [...].

Ακόμα και στον τομέα των μεταφορών η εισφορά του σιδηροδρόμου στην ανάπτυξη της χώρας δεν ήταν αποφασιστική, όχι μόνο γιατί το δίκτυο δεν είχε παντού το ίδιο πλάτος γραμμών αλλά κυρίως γιατί είχε κατασκευαστεί, με κάποια ελαφρότητα, έτσι που να εξυπηρετεί κυρίως παράλιες περιοχές. Ο ανταγωνισμός της ναυτιλίας θα ήταν ίσως μικρότερη απειλή σ' εποχή οικονομικής άνθησης· έφτασε να είναι σοβαρό εμπόδιο στις συνθήκες οξύτατης κρίσης, που είχαν προξενήσει έναν πόλεμο τιμών στην αγορά των ναυτικών μεταφορών.

Γ. Δερτιλής, *Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση, 1880-1909*, Αθήνα 1977, σ. 78-79.



# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 10. Η πτώχευση του 1893 και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

(Εξετάσεις Ομογενών 2004)

Αντλώντας στοιχεία από το παρακάτω κείμενο και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να επισημάνετε τα αποτελέσματα της επιβολής του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (Δ.Ο.Ε.) στην οικονομία της Ελλάδας.

#### Ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

Αποτέλεσμα του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 υπήρξε και η επιβολή στην Ελλάδα Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου. Η Ελληνική κυβέρνηση μετά την ήττα, τον Ιούλιο του 1897, κατέβαλε ύστατες προσπάθειες να συμβιβαστεί με τους δανειστές και να αποτρέψει τον έλεγχο. Πρώτα ο διευθυντής της Εθνικής Τράπεζας Στ. Στρέιτ και στη συνέχεια ο Α. Συγγρός ανέλαβαν τις διαπραγματεύσεις με τους εκπροσώπους των ομολογιούχων, αλλά χωρίς επιτυχία [..].

Η επίσημη ονομασία του οργανισμού, που ουσιαστικά ανέλαβε τη διαχείριση της Ελληνικής οικονομίας ήταν αρχικά Διεθνής Επιτροπή Ελέγχου. Ο όρος αυτός «όζων δουλείας» αντικαταστάθηκε ύστερα από ένα χρόνο με τον όρο Διεθνής Οικονομική Επιτροπή (Δ.Ο.Ε.) αλλά στη συνείδηση όλων και στην ιστορία έμεινε η λέξη Έλεγχος, γιατί αυτό ήταν στην πραγματικότητα. Ο οικονομικός έλεγχος που επιβλήθηκε στην Ελλάδα ήταν ιδιαίτερα βαρύς, αλλά αποβλέποντας πάντα στο συμφέρον των ομολογιούχων, είχε και ορισμένες ευνοϊκές επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία. Ο νόμος ΒΦΙΘ (σημ: σχετικός νόμος που ψηφίστηκε από την ελληνική βουλή στις 21 Φεβρουαρίου 1898 και αφορά στην ίδρυση του Δ.Ο.Ε.) περιείχε διατάξεις που βοηθούσαν τη νομισματική σταθερότητα και τη βελτίωση της εσωτερικής αξίας της δραχμής. Επίσης με τον έλεγχο εμπεδώθηκε η ελληνική πίστη, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα συνάψεως νέων δανείων, που τα χρειάστηκε η Ελλάδα στα χρόνια που ακολούθησαν.

*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους της Εκδοτικής Αθηνών, τόμ. ΙΔ', σσ. 164 – 165.*

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 10. Η πτώχευση του 1893 και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

(Δ Εσπερινό – Κανονικές 2005)

**Αντλώντας στοιχεία από το κείμενο που ακολουθεί και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφέρετε το στόχο και τα αποτελέσματα του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ) που επιβλήθηκε στην Ελλάδα το 1898.**

#### Κείμενο

Αποτέλεσμα του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 υπήρξε και η επιβολή στην Ελλάδα Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου. Η Ελληνική κυβέρνηση μετά την ήττα, τον Ιούλιο του 1897, κατέβαλε ύστατες προσπάθειες να συμβιβαστεί με τους δανειστές και να αποτρέψει τον έλεγχο. Πρώτα ο διευθυντής της Εθνικής Τράπεζας Στ. Στρείτ και στη συνέχεια ο Ανδρ. Συγγρός ανέλαβαν τις διαπραγματεύσεις με τους εκπροσώπους των ομολογιούχων, αλλά χωρίς επιτυχία ...

Η επίσημη ονομασία του οργανισμού, που ουσιαστικά ανέλαβε τη διαχείριση της Ελληνικής οικονομίας ήταν αρχικά Διεθνής Επιτροπή Ελέγχου. Ο όρος αυτός αντικαταστάθηκε ύστερα από ένα χρόνο με τον όρο Διεθνής Οικονομική Επιτροπή (Δ.Ο.Ε.) αλλά στη συνείδηση όλων και στην ιστορία έμεινε η λέξη Έλεγχος, γιατί αυτό ήταν στην πραγματικότητα ...

Ο οικονομικός έλεγχος που επιβλήθηκε στην Ελλάδα ήταν ιδιαίτερα βαρύς, αλλά αποβλέποντας πάντα στο συμφέρον των ομολογιούχων, είχε και ορισμένες ευνοϊκές επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία. Ο νόμος ΒΦΙΘ' (σημ.: σχετικός νόμος που ψηφίστηκε από την ελληνική κυβέρνηση στις 21 Φεβρουαρίου 1898 και αφορά στην ίδρυση του Δ.Ο.Ε.) περιείχε διατάξεις που περιορίζαν την αναγκαστική κυκλοφορία και έτσι βοηθούσαν τη νομισματική σταθερότητα και τη βελτίωση της εσωτερικής αξίας της δραχμής. Επίσης με τον έλεγχο εμπεδώθηκε η ελληνική πίστη, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα συνάψεως νέων δανείων, που τα χρειάστηκε η Ελλάδα στα χρόνια που ακολούθησαν».

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 10. Η πτώχευση του 1893 και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2004)

Αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να καταγράψετε τα αποτελέσματα από την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (1898) στην Ελλάδα.

##### Κείμενο Α

Η πτώχευση της Ελλάδας ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα μιας τέτοιας δανειακής επιβάρυνσης εξανάγκασε το ελληνικό κράτος να αποδεχθεί τη μέγιστη των ταπεινώσεων, την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου. Η διεθνής οικονομική επιτροπή, η οποία συστάθηκε με υπόδειξη των Μεγάλων Δυνάμεων, αποτελείτο από εκπροσώπους των ξένων τραπεζών και έδρευε στο ελληνικό έδαφος, ενώ ο ρόλος της δεν σταματούσε στον έλεγχο και τη διαχείριση των εσόδων του κράτους, αλλά προχωρούσε και στη βαρύνουσα γνωμάτευση για την έκδοση χρήματος, για τη σύναψη δανείων και γενικά για όλα σχεδόν τα δημοσιονομικά θέματα. Οι υπερεξουσίες αυτές της διεθνούς οικονομικής επιτροπής ουσιαστικά αναιρούσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα τις εξουσίες της ελληνικής κυβέρνησης και του Κοινοβουλίου, καθώς οι αποφάσεις του κράτους για σχεδιασμούς οικονομικής ανάπτυξης ελέγχονταν από εξωελλαδικά κέντρα, ερήμην του ελληνικού λαού.

Σ. Τζόκα, «Ανάπτυξη και Εκσυγχρονισμός στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα», σσ. 188-189.

##### Κείμενο Β

Το μέγεθος του τραυματισμού της εθνικής φιλοτιμίας μπορεί να γίνει κατανοητό, αν αναλογισθεί κανείς ότι πριν από τον πόλεμο οι έλληνες πολιτικοί ήταν πεπεισμένοι ότι ο οικονομικός έλεγχος από ξένους ήταν ασυμβίβαστος με το αντιπροσωπευτικό σύστημα διακυβέρνησης, αφού αφαιρούσε από τον έλεγχο του κοινοβουλίου τη φορολογική πολιτική, που αποτελούσε τη βασική αρμοδιότητά του. Όπως έλεγε ο βουλευτής Άρτας και πρώην υπουργός Οικονομικών Κων/νος Καραπάνος «μόνον εις τα ασιατικά έθνη, τα μη έχοντα την συναίσθησιν της εθνικότητας αυτών, και τα διεπόμενα υπό του θείου δικαίου, είναι δυνατή η επιβολή και η λειτουργία ξενικού ελέγχου». Σύμφωνα με αυτή τη λογική, στην κοινοβουλευτική Ελλάδα δεν μπορούσε να επιβληθεί ένα σύστημα που εφαρμόστηκε στη θεοκρατική Οθωμανική Αυτοκρατορία

Στην πράξη, η λειτουργία του ελέγχου στην Ελλάδα πέτυχε απόλυτα στην αποστολή προστασίας των συμφερόντων των ομολογιούχων. Στη συνέχεια όμως αδιαφόρησε για

τον εξορθολογισμό των ελληνικών δημοσιονομικών πραγμάτων, ακόμη και σε περιπτώσεις που παραβιάζονταν το πνεύμα της ρύθμισης και οι ρητοί περιορισμοί του νόμου ΒΦΙΘ του 1898.

*Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αι., Χρ. Χατζηιωσήφ, «Η Μπελ Επόκ του Κεφαλαίου», σσ. 312, 316.*

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 11. Το εξωελλαδικό ελληνικό κεφάλαιο

(Γ Ημερήσιο – Επαναληπτικές 2006)

Χρησιμοποιώντας τα σχετικά χωρία του πιο κάτω κειμένου και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις να περιγράψετε τη δραστηριότητα του εξωελλαδικού ελληνικού κεφαλαίου στο ελληνικό κράτος από το 1870 έως το τέλος του 19<sup>ου</sup> αιώνα.

#### Κείμενο

Φαίνεται πραγματικά ότι για τους όμογενείς ή «*ἐπιχείρησις Ἑλλάς*» δὲ σήμαινε ἀπλῶς τὴν ἐγκατάστασή τους στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο καὶ τὴν ἐπιχειρηματικὴ τους ἀνάπτυξη ἐκεῖ, ἀλλὰ, ἀκόμα περισσότερο, σήμαινε τὴν ἐπιδίωξη ἐξαιρετικῶν εἰσοδημάτων καὶ ὑπερκερδῶν, ἀνώτερων ἀπὸ τὰ θεωρούμενα διεθνῶς ὡς συνήθη. Ἔτσι, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ κινήθηκαν μόνιμα σὲ ἓνα κλίμα προσωπικῶν πιέσεων, προσπαθώντας νὰ ἀποσπάσουν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησι ὄχι ἀπλῶς δικαιώματα, ἀλλὰ ἀποκλειστικότητες καὶ προνόμια. Ἔτσι, τὰ ὑπερκέρδη, ἢ κερδοσκοπία, οἱ πρόσοδοι, τὰ προνόμια παρουσιάσθηκαν μὲ τὴν ἀνοχὴ τοῦ κράτους σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς, ὅπου οἱ ὁμογενεῖς ἀναμίχθηκαν: στὰ τσιφλίκια τῆς Θεσσαλίας – Ἄρτας, στὶς παραγγελίες τῶν δημοσίων ἔργων, στὰ ἔθνη δάνεια, στὴν ἐπεξεργασία τοῦ προστατευτικοῦ δασμολογίου, στὴ διατύπωση τῆς φορολογικῆς πολιτικῆς κλπ.

*Ἱστορία του Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τόμος ΙΔ', Αθήνα, 1977, σ. 58.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 11. Το εξωελλαδικό ελληνικό κεφάλαιο

(Εξετάσεις Ομογενών 2016)

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται:

- α. να αναφερθείτε στους τομείς των επενδύσεων, που πραγματοποίησαν οι ομογενείς, κατά τη δεκαετία του 1870 στην Ελλάδα και
- β. να προσδιορίσετε τα χαρακτηριστικά των επενδύσεων αυτών.

#### Κείμενο Α

[...] Η «Κλειώ» της Τεργέστης θριαμβολογεί και συγκρίνει τους ομογενείς κεφαλαιούχους με τους Τουρκομάχους ήρωες του '21. Το παράδειγμά της ακολουθούν και άλλες εφημερίδες της εποχής, πιστεύοντας ότι οι ομογενείς θα πετύχουν την οικονομική ανάπτυξη της χώρας με μέσο την εκβιομηχάνιση. Ο ενθουσιασμός αυτός προκαλείται με την ίδρυση τραπεζών, στις αρχές της δεκαετίας του 1870. Το παροικιακό κεφάλαιο όμως δε δικαίωσε ούτε στο ελάχιστο αυτές τις θριαμβολογίες [...], Η επιχειρηματική της [δηλαδή της διασποράς] παράδοση ήταν έντονα εμπορική και εντελώς ξένη προς τη βιομηχανική δραστηριότητα. Επομένως, ο τομέας στον οποίο οι ομογενείς δε θα επενδύσουν ούτε κεφάλαια ούτε τις προσόδους από τις χρηματιστικές τους εργασίες στην Ελλάδα θα είναι ο βιομηχανικός. Το παροικιακό κεφάλαιο προσανατολίστηκε σε μη παραγωγικές επενδύσεις, όπως στην αγορά αγροτικής και αστικής γης, στο εμπόριο, στα δημόσια έργα, και στις τραπεζικές και χρηματιστηριακές δραστηριότητες. Οι δραστηριότητες αυτές των ομογενών κατέγραψαν και τα χαρακτηριστικά των επενδύσεών τους. Οι περισσότερες επενδύσεις ήταν κατάλληλες για εύκολη, ασφαλή ρευστοποίηση και μεταφορά του κεφαλαίου στο εξωτερικό σε επικίνδυνες ή αβέβαιες καταστάσεις.

Σ. Τζόκας, Ανάπτυξη και Εκσυγχρονισμός, σσ. 36-38, στο Αξιολόγηση των μαθητών της Γ Τάξης του Ενιαίου Λυκείου στο μάθημα Θέματα της Νεοελληνικής Ιστορίας, τ. Α, ΥΠΕΠΘ. (Κ.Ε.Ε.), Αθήνα 1999, σ. 77.

#### Κείμενο Β

[...] Υπήρχαν έτσι οι μεγάλες εμπορικές δουλειές σε μια χώρα ελεύθερου εμπορίου, μια δραστηριότητα που σήμαινε μικρές εγχώριες υποχρεώσεις, εύκολα εξαγόμενα κεφάλαια και μεγάλα ποσοστά κέρδους. Υπήρχαν μεταλλευτικές παραχωρήσεις με εξαιρετικούς όρους. Υπήρχαν τραπεζικές και χρηματιστικές επιχειρήσεις σε μια παρθένα αγορά που διψούσε για κεφάλαια και όπου επιτόκια ύψους 30-60% ήταν συνηθισμένο φαινόμενο σε

εποχές που τα διεθνή επιτόκια περιορίζονταν σε 2,5-4,5%. Υπήρχε η ναυτιλία, όπου η αλλαγή της σημαίας είναι ασφαλιστική δικλείδα σ' εποχές εγχώριας κρίσης και μέσο εκβιασμού σ' εποχές παγκόσμιας ευφορίας. Υπήρχαν τα αστικά ακίνητα σε μια πρωτεύουσα με εκπληκτική πληθυσμιακή ανάπτυξη, όπως και οι τεράστιες αγροτικές εκτάσεις, οι αγορασμένες σε ευνοϊκές τιμές [...].

Γ. Δερτιλής, Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση (1880-1909), σσ.59-65, στο Αξιολόγηση των μαθητών της Γ Τάξης του Ενιαίου Λυκείου στο μάθημα Θέματα της Νεοελληνικής Ιστορίας, τ. Α', ΥΠΕΠΘ (Κ.Ε.Ε.), Αθήνα 1999, σ. 80.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

### ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

#### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20ό ΑΙΩΝΑ

##### 1. Το αγροτικό ζήτημα

Λαμβάνοντας υπόψη το κείμενο του βιβλίου σας και το περιεχόμενο της πηγής, να προσδιορίσετε και να αναλύσετε τους λόγους για τους οποίους εντάθηκαν στις αρχές του 20ού αι. (ιδιαίτερα μετά το 1909) τα αιτήματα για απαλλοτρίωση των τσιφλικιών της Θεσσαλίας και ανακατανομή της γης.

##### Κείμενο

Παρόλο ότι ως το 1917 πολύ λίγα είχαν γίνει προς την κατεύθυνση μιας αγροτικής μεταρρυθμίσεως, είναι γεγονός ότι ο Βενιζέλος και το κόμμα του υπήρξαν υποστηρικτές της μικρής οικογενειακής ιδιοκτησίας, πράγμα που ανταποκρινόταν στις επιθυμίες και την πολιτική μιας ανερχόμενης τάξεως επιχειρηματιών που ευνοούσε έναν καπιταλιστικό τρόπο οργανώσεως της παραγωγής. Ως την έκρηξη όμως του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, η κυβέρνηση δεν είχε ακόμα διαμορφώσει ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα αγροτικών μεταρρυθμίσεων και συνέχισε να μένει πιστή στην αρχή της σταδιακής απαλλοτριώσεως με αποζημιώσεις. Μετά την προσάρτηση της Μακεδονίας, όμως το πρόβλημα έγινε πιο πιεστικό. Η κατάσταση των αγροτών στη Μακεδονία ήταν πολύ χειρότερη από εκείνη των χωρικών της Παλαιάς Ελλάδος. Στην πραγματικότητα η κατάστασή τους δεν ήταν καλύτερη από την κατάσταση των δουλοπαροίκων του Μεσαίωνα. Μετά μάλιστα την εισροή χιλιάδων προσφύγων σαν συνέπεια των Βαλκανικών πολέμων, η κατάσταση αυτή χειροτέρευσε. Αργότερα, οι συνθήκες που δημιουργήθηκαν από τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο είχαν σοβαρότατες επιπτώσεις στο αγροτικό πρόβλημα. Μετά το φθινόπωρο του 1915, οι βόρειες επαρχίες της Ελλάδος έγιναν πεδίο πολέμου. Η επικρατούσα ανασφάλεια και τελικά οι στρατιωτικές επιχειρήσεις που επεκτάθηκαν και σε ελληνικές περιοχές, προκάλεσαν μαζική έξοδο των χωρικών προς τις πόλεις, όπου υπήρχε μεγαλύτερη ασφάλεια. Όπως ήταν φυσικό, η παραγωγή έπεσε απότομα στις περιοχές αυτές, ιδιαίτερα μετά την κατάληψη της ανατολικής Μακεδονίας από τους Βουλγάρους, τον Αύγουστο του 1916. Η κρίση στη Μακεδονία επιδεινώθηκε από την παρουσία 150.000 περίπου προσφύγων από τη Θράκη και τη Μικρά Ασία.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές, η ανάγκη για μεταρρύθμιση έγινε εντονότερη και προωθήθηκε αποφασιστικά από τη μεταρρυθμιστική αριστερά της επαναστατικής προσωρινής κυβερνήσεως του Βενιζέλου.



# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20ό ΑΙΩΝΑ

#### 1. Το αγροτικό ζήτημα

(Γ Ημερήσιο – Επαναληπτικές 2020 – ΠΑΛΑΙΟ ΣΥΣΤΗΜΑ)

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το κείμενο που σας δίνεται παρακάτω, να απαντήσετε στα ερωτήματα:

- α. Πώς, πού και πότε δημιουργήθηκε στην Ελλάδα το πρόβλημα της μεγάλης γαιοκτησίας; (μονάδες 12)
- β. Πώς προσπάθησαν οι ελληνικές κυβερνήσεις να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα αυτό μέχρι το τέλος του 1913; (μονάδες 8)
- γ. Ποιοι ήταν οι στόχοι της αγροτικής μεταρρύθμισης της κυβέρνησης Βενιζέλου το 1917; (μονάδες 5)

#### Κείμενο

Το αγροτικό ζήτημα μπορεί να ταυτισθεί με τη διαμόρφωση, για πρώτη φορά στην ανεξάρτητη Ελλάδα, μιας πολυάριθμης κοινωνικής τάξης άκληρων χωρικών, των «κολίγων», στενά εξαρτημένων για την επιβίωσή τους από τους κατόχους των μεγάλων γαιοκτησιών, των «τσιφλικιών». Η κυρίαρχη μορφή εκμετάλλευσης της εργασίας αυτών των χωρικών, οι οποίοι αναλάμβαναν να καλλιεργήσουν τη γη που ανήκε στους κατόχους των τσιφλικιών, ήταν η απόδοση στους ιδιοκτήτες μεριδίου από την ετήσια παραγωγή. Το μερίδιο αυτό ανερχόταν συνήθως στο μισό ή στο ένα τρίτο του προϊόντος μετά την αφαίρεση του σπόρου και του φόρου [...].

Μολονότι ιδιόκτητα τσιφλίκια και άκληροι κολίγοι υπήρχαν στο βασίλειο της Ελλάδας από την ίδρυσή του, μέχρι το 1881 το φαινόμενο ήταν περιορισμένο σε μερικούς θύλακες της πεδινής ανατολικής Στερεάς Ελλάδας και της Βόρειας Εύβοιας (κυρίως στις επαρχίες Αττικής, Φθιώτιδας και Ιστιαίας) και δεν αποτέλεσε αντικείμενο πολιτικών συγκρούσεων ή κοινωνικών αντιπαραθέσεων. Τη μορφή αυτή έλαβε μόνο μετά την ενσωμάτωση της Ηπειροθεσσαλίας στο ελληνικό κράτος [...]. Η συγκυρία της ενσωμάτωσης της Θεσσαλίας και της επαρχίας Άρτας στο ελληνικό κράτος δημιούργησε όμως, για πρώτη φορά, εμφανές και οξύ αγροτικό ζήτημα στην ελεύθερη Ελλάδα [...].

Το 1911, η κυβέρνηση Βενιζέλου απαγόρευσε τις εξώσεις των κολίγων (νόμος ΓΩΝΣ/31 Ιουλίου του 1911) καταργώντας το νόμο του 1899 και επέβαλε στην αναθεώρηση του Συντάγματος ρυθμίσεις (όπως το άρθρο 17 που προέβλεπε τη δυνατότητα απαλλοτρίωσης ιδιοκτησιών όχι μόνον για λόγους «δημόσιας ανάγκης» αλλά και για λόγους «δημόσιας ωφέλειας»), οι οποίες άνοιξαν το δρόμο για την απαλλοτρίωση των μεγάλων γαιοκτησιών.

Σωκράτης Δ. Πετμεζάς, «Αγροτική οικονομία στις απαρχές του αιώνα», στο: Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2009, σ. 212 – 213, 218.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20ό ΑΙΩΝΑ

#### 1. Το αγροτικό ζήτημα

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2021)

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να αναφερθείτε:

- α. στο πρόβλημα των τσιφλικιών, που δημιουργήθηκε με την προσάρτηση της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος (1881). (μονάδες 10)
- β. στη στάση που τήρησαν οι ελληνικές κυβερνήσεις απέναντι στο πρόβλημα αυτό από το 1881 έως και το 1907. (μονάδες 15)

#### Κείμενο Α

Στην περίοδο 1881 – 1895 εμφανίσθηκε στο προσκήνιο της ελληνικής κοινωνίας το πρόβλημα μίας μεγάλης γαιοκτησίας με κέντρο τις νέο-απελευθερωμένες περιοχές της Θεσσαλίας και της Άρτας. Ως τότε το ελληνικό κράτος είχε καταπολεμήσει με συνέπεια κάθε προσπάθεια για τη συγκρότηση μεγάλης γαιοκτησίας. Όμοια είχε καταπολεμήσει τον κολλητικό τρόπο καλλιέργειας του εδάφους και είχε ευνοήσει τη μικρή ιδιοκτησία και την οικογενειακή παραγωγή [...]. Με την κυβέρνηση ωστόσο Τρικούπη ήταν η πρώτη φορά που το κράτος εμφανίσθηκε να ευνοεί τη συγκρότηση μίας μεγάλης γαιοκτησίας. Η αιτία της μεταβολής αυτής πρέπει να αναζητηθεί σε ένα εξαιρετικό γεγονός: δικαιούχοι των τσιφλικικών δικαιωμάτων στη Θεσσαλία – Άρτα δεν ήταν πια οι επαρχιακοί προύχοντες και κοτζαμπάσηδες, αλλά οι Έλληνες χρηματιστές της διασποράς [...]. Ο Τρικούπης υποχρεώθηκε να καλύψει πλήρως την επιχείρηση των πλούσιων ομογενών για την τσιφλικοποίηση της Θεσσαλίας, τόσο από νομική και δικαστική άποψη, όσο και από άποψη οικονομικής πολιτικής. Το βασικό επιχείρημα που έπεισε τον Τρικούπη να ακολουθήσει αυτή την πολιτική ήταν η ιδιότητα των νέων αγοραστών των κτημάτων.

Κωνσταντίνος Βεργόπουλος, «Ο ανανεωμένος εθνισμός», στο: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, τόμος ΙΔ', σσ. 69 – 70.

#### Κείμενο Β

Ο Δηλιγιάννης, αντίθετα, αμέσως μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας είχε καταθέσει νομοσχέδια για τη χορήγηση γης στους αγρότες, για τη δημιουργία ταμείων αγροτικής πίστης και για τη ρύθμιση της σχέσης μεταξύ τσιφλικάδων και αγροτών, τα οποία όμως προσέκρουαν στην αντίσταση των μεγαλογαιοκτημόνων και των Τρικούπικών.

### Κείμενο Γ

Η συντηρητική κυβέρνηση Θεοτόκη, ψηφίζοντας το νόμο ΒΧΗ (9 Ιουλίου του 1899) «Περί εξώσεως δυστροπούντων ενοικιαστών», παραχώρησε στους τσιφλικούχους ένα ισχυρό εργαλείο πειθάρχησης των κολίγων. Η συνεχής, όμως, όξυνση των κοινωνικών συγκρούσεων και η ενίσχυση της θέσης των κολίγων και των υποστηρικτών τους ώθησε την επόμενη κυβέρνηση Θεοτόκη να καταθέσει, το 1906, ένα νέο νομοσχέδιο που περιορίζει και πάλι ουσιωδώς τα δικαιώματα των κολίγων. Παρά ταύτα, και αυτή η συμβιβαστική λύση συνάντησε την αντίδραση των γαιοκτημόνων και εγκαταλείφθηκε.

Σωκράτης Δ. Πετμεζάς, «Αγροτική οικονομία: Τα όρια του μοντέλου αγροτικής ανάπτυξης του 19ου αιώνα», στο:  
Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας, 1900-1940*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 214.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 1. Το αγροτικό ζήτημα

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2013)

Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε τις ακόλουθες πτυχές του αγροτικού ζητήματος στη Θεσσαλία:

- α. τις πρακτικές των ιδιοκτητών των τσιφλικιών,
- β. τις θέσεις του Τρικούπη και του Δηλιγιάννη στο ζήτημα αυτό,
- γ. τα προβλήματα και τις διεκδικήσεις των κολίγων, καθώς και την εξέλιξη του ζητήματος αυτού από το 1907 μέχρι και το 1910.

#### Κείμενο Α

Η εφημερίδα «Αιών» σχολιάζει τη συμπεριφορά των τσιφλικάδων της Θεσσαλίας

Και όμως τίς θά πίστευε ὅτι οἱ νέοι κύριοι τῶν χωριῶν, οἱ ἀπὸ τῆς [Ἵψηλῆς] Πύλης ἀγοράσαντες ταῦτα, εἰσὶν ἀπαιτητικώτεροι τῶν Τούρκων πρὸς τοὺς [...] Ἕλληνας γεωργούς; Παρὰ τοῖς Τούρκοις ἀνεγνωρίζετο τοῖς χωρικοῖς ἡ κυριότης τῆς οἰκίας καὶ τῆς περιοχῆς αὐτῆς [...] Ἀλλὰ οἱ νέοι κύριοι [...] ἐκβιάζουσιν τοὺς δυστυχεῖς νὰ τοὺς πληρώνουσι ἐνοίκιον διὰ τὰς οἰκίας, εἰς ἃς κατοικοῦσιν καὶ ἃς οἱ χωρικοὶ θεωροῦσι πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ὡς ἰδίας. Ἀλλὰ αἱ ἐνστάσεις τῶν χωρικῶν εἰς μάτην. Ἐπιδεικνυται αὐτοῖς τὸ τῆς ἀγοραπωλησίας ἔγγραφον, ἐν ᾧ<sup>3</sup> καὶ αἱ οἰκίαι ἐπωλήθησαν τῷ νέῳ κυρίῳ.

Ζ. Δ. Παπαδημητρίου, «Το αγροτικό ζήτημα και η δράση του Μαρίνου Αντύπα στη Θεσσαλία», στο: Π. Πετράτος (επιμ.), *Μαρίνος Αντύπας (1872-1907)*, Επιστημονικό Συνέδριο, Αγία Ευφημία, 16-19 Μαρτίου 2006, Πρακτικά, τόμ. Α', Αγία Ευφημία: Δήμος Πυλαρῶν, 2009, σσ. 157-158.

#### Κείμενο Β

Οι απόψεις του Τρικούπη και του Δηλιγιάννη για το αγροτικό ζήτημα της Θεσσαλίας

Ὁ ἴδιος ὁ Τρικούπης διευκρίνιζε μὲ σαφήνεια τὴ στάση του στὴ βουλή: «... ἐὰν ἐπιβάλωμεν τὴν διανομὴν τῶν κτημάτων εἰς τοὺς καλλιεργητάς, ὅπως μοῦ τὸ ζητεῖτε, θὰ ἐκδιώξωμεν ἐξ Ἑλλάδος τὸ χρῆμα τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἀντιθέτως, ὀφείλομεν νὰ προσελκύσωμεν τὰ κεφάλαια αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ ὄχι νὰ τοὺς ἐκφοβίσωμεν... Ἡ κατάστασις εἰς τὴν Θεσσαλίαν πρέπει νὰ παραμείνη ὡς ἔχει, διότι τοῦτο ἀπαιτοῦν τὰ γενικώτερα συμφέροντα τῆς χώρας μας...» [...].

<sup>3</sup> Ἐν ᾧ: Με το οποίο

Μόνο ο Δηλιγιάννης, λόγω της μόνιμης έχθρότητάς του έναντι των «πλουτοκρατών της διασποράς», έπιχείρησε το 1896 να περάσει από τη βουλή ένα νόμο για την άπαλλοτρίωση ενός μέρους των τσιφλικιών υπέρ των καλλιεργητών τους [...]. Η κατάθεση και μόνο του νομοσχεδίου αυτού του Δηλιγιάννη το 1896 στη βουλή ήταν στην πραγματικότητα ή πρώτη επίσημη αναγνώριση, από την πλευρά του ελληνικού κράτους, ότι υπήρχε πρόβλημα μεγάλης γαιοκτησίας στη βόρεια Ελλάδα, το «θεσσαλικό πρόβλημα».

Ιστορία του Έλληνικού Έθνους, τομ. ΙΔ': Νεώτερος Έλληνισμός από το 1881 ως το 1913, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2000, σσ. 70, 72.

### Κείμενο Γ

#### Το Υπόμνημα της Πανθεσσαλικής Επιτροπής Αγώνα

Το Φεβρουάριο του 1910 τα μέλη της Πανθεσσαλικής Επιτροπής Αγώνα υπέβαλαν υπόμνημα στο βασιλιά Γεώργιο Α', επιδιώκοντας την παρέμβασή του: «... Δεν είμεθα κύριοι της γης, ην καλλιεργούμεν, ούτε της καλύβης, ένθα διαμένομεν [...] και ούτε μας επιτρέπουσιν ελευθέραν ιδιοκτησίαν. [...] Μας εξωθούν<sup>4</sup>, όταν θέλωσι και με τα κινητά πράγματα ημών και με τα μέλη της οικογενείας, περιφερόμεθα από χωρίου εις χωρίον, ώσπερ Αθίγγανοι. Ο γεωργικός πληθυσμός ελαττούται, η δε γεωργία ολοταχώς οπισθοδρομεί. Η τοκογλυφία ακμάζει και η ελονοσία μας θερίζει. Και όμως ευρισκόμεθα πλησίον των συνόρων. Είμεθα οι Ακρίται. Όταν όμως η αγροτική τάξις είναι ευχαριστημένη εκ της θέσεώς της, τότε το καθεστώς είναι περισσότερο εξησφαλισμένον. Καλλίτερος δε βασιλεύς είναι εκείνος, όστις καθιστά την ύπαιθρον γόνιμον χώραν. Εν Δανία η δουλοπαροικία κατηργήθη από του 1788 έτους και στήλη ελευθερίας υπενθυμίζει το γεγονός τούτο. Διατί να μη στηθή [στήλη ελευθερίας] και εν Ελλάδι;».

Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, 6ος τόμος: Η εθνική ολοκλήρωση (1909-1922). Από το κίνημα στο Γουδί ως την Μικρασιατική Καταστροφή, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2004, σ. 273.

---

<sup>4</sup> Μας εξωθούν: μας κάνουν έξωση

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 1. Το αγροτικό ζήτημα

(Δ Εσπερινό – Κανονικές 2004)

Αντλώντας στοιχεία από το κείμενο που ακολουθεί και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφέρετε:

- α. Πότε και πώς δημιουργήθηκε στην Ελλάδα το ζήτημα της μεγάλης ιδιοκτησίας;
- β. Με ποιους τρόπους επιχείρησαν οι κεφαλαιούχοι (τσιφλικάδες) να εκμεταλλευτούν οικονομικά τις επενδύσεις τους στη γη;
- γ. Ποια μέτρα πήραν οι ελληνικές κυβερνήσεις πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912 – 1913), για να επιλύσουν το ζήτημα της μεγάλης ιδιοκτησίας, και ποιες αντιδράσεις προκάλεσε η εφαρμογή τους;

#### Κείμενο

Μα ο Πήτερ Χατζηθωμάς, ήταν νευριασμένος πióτερο απ' όλους. Η περσινή σοδειά δεν πήγε διόλου καλά. Ζήτημα αν πήρε τρία στα εκατό από τα χρήματα που 'δωσε ν' αγοράσει το Κιριλάρ. Αν και φέτος παν έτσι τα πράματα, για ποιο λόγο να βολοδέρη σε τούτον τον καταραμένο κάμπο; Θα το πούλαγε το βρωμοτσιφλίκι. Θα τοποθετούσε κάπου καλύτερα τα κεφάλαιά του. Γιατί είχε ανάγκη από λεφτά, σαν άνθρωπος αρχοντομαθημένος που ήταν. Ένωθε τα νιάτα να περνάν. Κι ήθελε να γλεντήσει τα στερνά του χρόνια, σ' όλα εκείνα τα μέρη όπου η ηδονή πλημμυρά – μα που είναι πανάκριβη. Στο Παρίσι, στη Νις, στο Μπιαρίτς, στη Βιέννη, στη Βενετία... Όταν η Θεσσαλία έγινε ελληνική, άκουσε θαυμαστές ιστορίες για τα τσιφλίκια και τα κέρδη τους. Στο Παρίσι συνάντησε έναν τσιφλικά – τον Κανάβα – που 'τρωγε παρά με ουρά. Αυτός τον κατάφερε ν' αγοράσει το τσιφλίκι, με τα παραμύθια και τα χοντρά του λόγια: «Δεν έχεις ούτε έγνοιες, ούτε έξοδα. Αγοράζεις τη γη. Οι κολίγοι την οργάνουν, τη σπέρνουν, τη θερίζουν. Κι όταν μαζευτή το γένημα στα κιουτσέκια<sup>2</sup>, τους παίρνεις το μισό. Μια καλή σοδειά μπορεί να σου δώσει τριάντα τοις εκατό στα χρήματά σου».

Μ. Καραγάτσης, «Το Μπουρίνι», από «Το Μεγάλο Συναξάρι», Αθήνα, εκδ. «Εστία», 1980, σελ. 22.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 1. Το αγροτικό ζήτημα

(Δ Εσπερινό – Επαναληπτικές 2006)

**Αντλώντας στοιχεία από το κείμενο που ακολουθεί και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφέρετε το στόχο και τα αποτελέσματα της αγροτικής μεταρρύθμισης της κυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου το 1917.**

Η αγροτική μεταρρύθμιση του Βενιζέλου ήταν το πιο ριζοσπαστικό μέτρο που είχε εφαρμοστεί ως τότε στην Ελλάδα ... Μολονότι όμως άλλαξε ριζικά τις σχέσεις της ιδιοκτησίας της γης, γενικεύοντας το σύστημα της μικρής οικογενειακής ιδιοκτησίας που επικρατούσε στην Πελοπόννησο, δε μετέβαλε ποιοτικά τον τρόπο παραγωγής, παρόλο που άλλαξε σε κάποιο βαθμό τις σχέσεις παραγωγής – τουλάχιστον στις περιοχές που εφαρμόστηκε – σύμφωνα με τις ανάγκες της αναπτυσσόμενης καπιταλιστικής δομής...

Η αγροτική μεταρρύθμιση και ο συνακόλουθος τεμαχισμός της γης συνοδεύτηκαν από αύξηση επενδύσεων στην αγροτική παραγωγή, με τη μορφή πιστώσεων, και από την ταχεία εξέλιξη του συνεταιριστικού κινήματος, που αποσκοπούσε αφενός στην προστασία των μικρών παραγωγών και αφετέρου στη μεγαλύτερη ασφάλεια των επενδύσεων στην αγροτική οικονομία. Το βασικό θεσμικό πλαίσιο για την οργάνωση των συνεταιρισμών δημιουργήθηκε το 1914...

*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΕ', σ. 76.*

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 1. Το αγροτικό ζήτημα

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2002)

Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και επισημαίνοντας ταυτόχρονα τα σχετικά χωρία του παρακάτω κειμένου:

- α. Να εξηγήσετε τους στόχους και τα αποτελέσματα της αγροτικής μεταρρύθμισης της κυβέρνησης Ελευθερίου Βενιζέλου το 1917.
- β. Να αποτιμήσετε ειδικότερα τη σημασία της ίδρυσης συνεταιρισμών για την επιτυχία της αγροτικής μεταρρύθμισης του 1917.

#### Κείμενο

Η αγροτική μεταρρύθμιση του Βενιζέλου ήταν το πιο ριζοσπαστικό μέτρο που είχε εφαρμοστεί ως τότε στην Ελλάδα ... Άλλαξε ριζικά τις σχέσεις της ιδιοκτησίας της γης, γενικεύοντας το σύστημα της μικρής οικογενειακής ιδιοκτησίας ...

Η αγροτική μεταρρύθμιση και ο συνακόλουθος τεμαχισμός της γης συνοδεύτηκαν από αύξηση επενδύσεων στην αγροτική παραγωγή, με τη μορφή πιστώσεων, και από την ταχεία εξέλιξη του συνεταιριστικού κινήματος, που αποσκοπούσε αφενός στην προστασία των μικρών παραγωγών και αφετέρου στη μεγαλύτερη ασφάλεια των επενδύσεων στην αγροτική οικονομία. Το βασικό θεσμικό πλαίσιο για την οργάνωση των συνεταιρισμών δημιουργήθηκε το 1914. Οι συνθήκες που δημιούργησε ο πόλεμος έδωσαν στο συνεταιριστικό κίνημα μεγάλη ώθηση. Τα προβλήματα που είχαν σχέση με τη διακίνηση προϊόντων, την παραδοσιακή εκμετάλλευση του μικρού παραγωγού από τους μεσάζοντες, την έλλειψη κεφαλαίων και τους τοκογλυφικούς όρους δανειοδοτήσεως που επικρατούσαν στην ελεύθερη αγορά, έκαναν ακόμη πιο αισθητή την ανάγκη συλλογικής ασφάλειας που πρόσφεραν οι συνεταιρισμοί...

*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ' , σ. 76.*



# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 1. Το αγροτικό ζήτημα

(Γ Ημερήσιο – Επαναληπτικές 2005)

Αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να παρουσιάσετε τους παράγοντες που επέτρεψαν τη δημιουργία της μεγάλης ιδιοκτησίας μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας (1881), καθώς και τις επιπτώσεις του γεγονότος αυτού στην οικονομική και κοινωνική ζωή της Ελλάδας μέχρι το τέλος των βαλκανικών πολέμων.

#### Κείμενο Α

Στο αγροτικό ζήτημα της Θεσσαλίας, το οποίο σημείωσε ιδιαίτερη έξαρση κατά την κρίσιμη περίοδο της μετάβασης από την οθωμανική στην ελληνική κυριαρχία, η σύμβαση της προσάρτησης επέβαλλε το σεβασμό των υπαρχόντων δικαιωμάτων όλων εκείνων, οι οποίοι κατείχαν νόμιμους οθωμανικούς τίτλους σε κάθε είδους γαίες ή ακίνητα. Η διάταξη θεωρήθηκε ότι εξομοίωνε όλους τους σχετικούς με την κατοχή της γης οθωμανικούς τίτλους και τους αναγνώριζε ως αποδεικτικά στοιχεία ιδιοκτησίας· εκλήφθηκε δε ως προνομιακή μεταχείριση των Οθωμανών κατόχων τίτλων γης και οδηγούσε στην ενίσχυση της θέσης των τελευταίων, εξαιτίας και της ισχύος της απόλυτης ατομικής ιδιοκτησίας στην ελληνική νομοθεσία, σε αντίθεση με τους όποιους περιορισμούς επέβαλλε ο οθωμανικός νόμος.

Αφορούσε όμως, κατ' επέκταση, και τους Έλληνες αγοραστές – προπάντων κεφαλαιούχους της ομογένειας – οι οποίοι ενόψει της προσάρτησης είχαν σπεύσει να αποκτήσουν κτήματα στη Θεσσαλία. Από την άλλη πλευρά, η δίκαιη απαίτηση των καλλιεργητών για απόκτηση ιδιόκτητης γης μετά την απελευθέρωση, όχι μόνο δεν πραγματοποιήθηκε αλλά αντίθετα συνοδεύτηκε και με επιδείνωση των καλλιεργητικών σχέσεων, εξαιτίας και της μη οριοθέτησης των δικών τους δικαιωμάτων.

Αγγελική Σφήκα-Θεοδοσίου, *Ο Τρικούπης και το θεσσαλικό ζήτημα*, περ. «ΕΓΝΑΤΙΑ», τ. 5, σελ. 124,  
UNIVERSITY STUDIO PRESS, 1995 – 2000.

#### Κείμενο Β

Η ανάγκη να διατηρηθεί η δανειοληπτική ικανότητα της Ελλάδας στο εξωτερικό εμπόδιζε αρκετές φορές τη διαδικασία της εσωτερικής μεταρρύθμισης. Ο Τρικούπης απέφυγε π.χ. να κάνει μεταρρυθμίσεις στη γεωργική γη της νεοαποκτημένης επαρχίας της Θεσσαλίας, της οποίας τη γεωργία χαρακτήριζαν τα μεγάλα τσιφλίκια, για να μην προσβάλει τις ευαισθησίες (...) των πλουσίων Ελλήνων του εξωτερικού, που έδειχναν όλο και μεγαλύτερη τάση να επενδύουν στη μητέρα πατρίδα.

Richard Clogg, *Σύντομη Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, σελ. 137 – 138, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1999.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 1. Το αγροτικό ζήτημα

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2011)

**Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το κείμενο που σας δίνεται:**

- α. Να προσδιορίσετε τους στόχους της αγροτικής μεταρρύθμισης που ξεκίνησε η κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη το 1917.**
- β. Να αναφερθείτε στην ολοκλήρωση της συγκεκριμένης μεταρρύθμισης και στα νέα προβλήματα που αναδείχθηκαν στην πορεία της.**

#### Κείμενο

Τα μέτρα απαλλοτριώσεως θεσπίστηκαν στις 20 Μαΐου 1917, και το φθινόπωρο του ίδιου έτους επεκτάθηκαν με μερικές αλλαγές για να περιλάβουν όλη την Ελλάδα. Η μεταρρύθμιση αποσκοπούσε στην αναγκαστική απαλλοτρίωση των κτημάτων που ξεπερνούσαν τα 1.000 στρέμματα. Οι κολλήγοι και οι αγροτικοί εργάτες, τόσο οι ντόπιοι όσο και οι πρόσφυγες, θα έπαιρναν αγροτικούς κλήρους, είτε από τις απαλλοτριωμένες γαίες των τσιφλικιών, είτε από γαίες του δημοσίου. Κανένα από τα μέτρα αυτά, όμως, δεν εφαρμόστηκε αμέσως. Επίσης, κανένα από τα μεγάλα τσιφλίκια δεν απαλλοτριώθηκε τό 1917, και μόνο ένα το 1918. Και πάλι εξωτερικές επείγουσες ανάγκες, ο πόλεμος και, αργότερα, η Μικρασιατική εκστρατεία απορρόφησαν όλη την προσοχή και τη δραστηριότητα της κυβερνήσεως. Μετα τό 1922, με τη μεγάλη εισροή προσφύγων, αναγκάστηκαν πια οι κυβερνήσεις της χώρας να δώσουν οριστική λύση στο αγροτικό πρόβλημα [...].

Τα προβλήματα που είχαν σχέση με τη διακίνηση προϊόντων, την παραδοσιακή εκμετάλλευση του μικρού παραγωγού από τους μεσάζοντες, την έλλειψη κεφαλαίων και τους τοκογλυφικούς όρους δανειοδοτήσεως που επικρατούσαν στην ελεύθερη αγορά, έκαναν ακόμη πιο αισθητή την ανάγκη συλλογικής ασφάλειας που πρόσφεραν οι συνεταιρισμοί [...].

[...] Η ίδρυση του Υπουργείου Γεωργίας, τον Ιούνιο του 1917, αμέσως μετά την επάνοδο του Βενιζέλου στην Αθήνα, στάθηκε η απαρχή της άμεσης κρατικής παρεμβάσεως στην οργάνωση και καθοδήγηση της γεωργικής παραγωγής, έστω και αν η παρέμβαση ήταν στην αρχή υποτυπώδης.

*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΤΕ: Νεώτερος Ελληνισμός από 1913 ως 1941, Αθήνα:*

*Εκδοτική Αθηνών, 2008, σσ. 75 – 76.*

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 1. Το αγροτικό ζήτημα

(Δ Εσπερινό – Κανονικές 2016)

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα που σας δίνονται, να αναφερθείτε στη μεταρρύθμιση του 1917 για την επίλυση του αγροτικού ζητήματος στην Ελλάδα, και ειδικότερα:

- α. στους στόχους της κυβέρνησης,
- β. στην υλοποίησή τους και
- γ. στα προβλήματα που προέκυψαν μετά την ολοκλήρωση της μεταρρύθμισης.

#### Κείμενο Α

Πρόθεση των Φιλελευθέρων ήταν να ενισχύσουν το εθνικό φρόνημα των χωρικών, βασικής πηγής οπλιτών για τους επερχόμενους πολέμους, αλλά και να ενισχύσουν την έλξη που ασκούσε το ελληνικό εθνικό πρόγραμμα μεταξύ των ποικίλων χριστιανικών πληθυσμών της Βόρειας Ελλάδας. Η ρητή υπόσχεση μιας εκτεταμένης αγροτικής μεταρρύθμισης εντάσσεται στην πολιτική αυτή, η οποία είχε άμεσα θετικά αποτελέσματα και προς τις δύο κατευθύνσεις. Αρχικά, η απαλλοτρίωση των τσιφλικιών (ειδικώς βεβαίως των χριστιανών γαιοκτημόνων) προβλεπόταν να γίνει εκουσίως, με διάφορα προγράμματα χρηματοδότησης των ακτημόνων αγοραστών και με αργούς ρυθμούς. Η όξυνση, όμως, των ενδοαστικών συγκρούσεων και ο Διχασμός του πολιτικού κόσμου έσπρωξε την Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης να υιοθετήσει ένα πιο ριζοσπαστικό πρόγραμμα υποχρεωτικής απαλλοτρίωσης.

Σ. Δ. Πετμεζάς, «Αγροτική οικονομία. Τα όρια του μοντέλου αγροτικής ανάπτυξης του 19ου αιώνα», στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Οψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900-1940*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2009, σ. 219.

#### Κείμενο Β

Η λύση που επελέγη ήταν η αναπαραγωγή, στη Βόρειο Ελλάδα, του νοτιοελλαδικού κοινωνικού προτύπου, το οποίο στηριζόταν στη μικρή ιδιοκτησία και την οικογενειακή αγροτική εκμετάλλευση. Το πρότυπο αυτό είχε αποδειχτεί αρκετά επιτυχημένο, αν όχι από οικονομική οπωσδήποτε από πολιτική άποψη, καθώς είχε συμβάλει [...] στη σταθεροποίηση της κρατικής εξουσίας και του πολιτεύματος. Η διανομή γης ήταν το κυριότερο όπλο που διέθετε το ελληνικό κράτος προκειμένου να νομιμοποιήσει την κυριαρχία του στη Βόρειο Ελλάδα [...].

Η αγροτική μεταρρύθμιση άρχισε τελικά να υλοποιείται από το 1923 και ύστερα [...]. Η

γη που διένειμε τότε το κράτος ανήκε προηγουμένως κυρίως σε Τούρκους και Βουλγάρους που είχαν αποχωρήσει, στο πλαίσιο της ανταλλαγής των πληθυσμών, αλλά και σε έλληνες μεγαλογαιοκτήμονες.

A. Φραγκιάδης, *Ελληνική οικονομία 19ος – 20ός αιώνας. Από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης*, Αθήνα, Νεφέλη 2007, σσ. 130 – 131.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 1. Το αγροτικό ζήτημα

(Εξετάσεις Ομογενών 2009)

**Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα ακόλουθα κείμενα, να παρουσιάσετε και να εξηγήσετε τις εξελίξεις στο αγροτικό ζήτημα από το 1907 έως και το 1917.**

#### Κείμενο Α

Ο Βενιζέλος δέν προχώρησε στην έπειγόντως αναγκαία αγροτική μεταρρύθμιση, έπειδή ή προτεραιότητα τών έξοπλισμών δέν άφηνε πόρους για την άποζημίωση τών μεγαλογαιοκτημόνων. Η άπαλλοτρίωση τής γής χωρίς άποζημίωση δέν θά ήταν μόνο άντισυνταγματική, αλλά ως έπαναστατική πράξη τελείως άδιανόητη για τούς Φιλελευθέρους. Έτσι άρκέστηκαν σέ προστατευτικές διατάξεις για τούς ένοικιαστές γής, οί όποιες όμως δέν έμπόδισαν όρισμένους γαιοκτήμονες νά κάνουν έξωση σέ οικογένειες, ένw διαρκούσαν άκόμη οί Βαλκανικοί πόλεμοι, έπειδή οί στρατευμένοι άνδρες βρίσκονταν στό μέτωπο και δέν άνταποκρίνονταν στις έργασιακές τους ύποχρεώσεις! Μέ την άπόκτηση έδαφών στούς Βαλκανικούς πολέμους προστέθηκαν στά 594 τσιφλίκια τής Θεσσαλίας και τού νομού Άρτας 818 μεγάλες γαιοκτησίες στη Μακεδονία και 410 στην Ήπειρο.

Gunnar Hering, *Τά πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, τόμος Β', Μ.Ι.Ε.Τ. (Αθήνα 2004), σελ. 802.

#### Κείμενο Β

Η αρχή της αγροτικής μεταρρύθμισης εξηγγέλθη στα 1917 στη Θεσσαλονίκη [...]. Η αγροτική μεταρρύθμιση αποφασίστηκε σε μία στιγμή σοβαροτάτης πτώσης του εξωτερικού εμπορίου: η πτώση αυτή είχε προκληθεί από τον θαλάσσιο αποκλεισμό τον οποίο είχαν επιβάλει οι δυτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, προκειμένου να την υποχρεώσουν να εισέλθει στον πόλεμο με το μέρος της Αντάντ. Υπ' αυτές τις συνθήκες, ο αποκλεισμός της Ελλάδας λειτούργησε, από οικονομική άποψη, ως ένας αυθόρμητος προστατευτισμός, τόσο υπέρ της εθνικής βιομηχανικής παραγωγής όσο και επ' ωφελεία των εγχωρίων σιτηρών. Είναι προφανές ότι η συγκυρία αυτή έθεσε εκ νέου και με οξύτατο τρόπο το ζήτημα των τσιφλικιών. Το γεγονός ότι μια «επαναστατική» στρατιωτική κυβέρνηση υπό την αιγίδα των γαλλικών στρατευμάτων του μακεδονικού μετώπου ήλθε να εγκατασταθεί στη Θεσσαλονίκη, δηλαδή στο κέντρο των βορείων ελληνικών επαρχιών που κυριαρχούντο απ' τα τσιφλίκια, προσέδωσε έναν επείγοντα χαρακτήρα στο πρόβλημα της οριστικής ρύθμισης του γαιοκτητικού ζητήματος.

Κ. Βεργόπουλου, *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα, Η κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας*, Αθήνα 1975, σελ. 174.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Β. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

+

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>ό</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 3. Η διανομή των εθνικών κτημάτων

+

##### 1. Το αγροτικό ζήτημα

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2016)

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα που σας δίνονται, να αναφερθείτε στις νομοθετικές ρυθμίσεις του 1870 – 1871 και του 1917 για την επίλυση του αγροτικού ζητήματος στην Ελλάδα, και ειδικότερα:

- α. στους στόχους και το περιεχόμενο των ρυθμίσεων,
- β. στην υλοποίησή τους.

#### Κείμενο Α

Οι λόγοι που ωθούν την κυβέρνηση Κουμουνδούρου στη σημαντική αυτή θεσμική μεταβολή είναι πολλαπλοί.

α) *Λόγοι οικονομικοί:* Με την αγροτική μεταρρύθμιση του 1871 το κράτος επιχειρεί να επαυξήσει τα δικά του έσοδα από τα ποσά της εξαγοράς, όπως και των τραπεζών και των εμπορικών ομάδων, καθώς έρχεται να ενισχύσει τις φυτείες και το μικρό ή μεσαίο οικογενειακό κλήρο. Με την επέκταση των εξαγωγών του αγροτικού προϊόντος των φυτειών, οι εμπορικές ομάδες θα δουν μια ταχεία ανάπτυξη τους, ενώ ταυτόχρονα θα ενισχυθεί ο ρόλος τους στη δανειοδότηση των τρεχουσών αναγκών των νέων τώρα μικροπαραγωγών. Με την παραχώρηση της δημόσιας γης, το κράτος θα στερηθεί το 25% της ακαθάριστης παραγωγής, αλλά θα αποκτήσει νέες πηγές εσόδων, τους φόρους και τους δασμούς, που θα επιβληθούν στο αυξημένο τώρα αγροτικό προϊόν των φυτειών, καθώς θα έχουμε μια επέκταση της επιχειρηματικής δραστηριότητας και αύξηση της παραγωγής.

β) *Λόγοι κοινωνικοί:* Αν και δεν υπάρχει κάποιο συγκροτημένο κίνημα ακτημόνων, οι καταπατήσεις των εθνικών και εκκλησιαστικών γαιών εκ μέρους μη κληρούχων ή μικροϊδιοκτητών σε διάφορες περιοχές της χώρας, ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο, που δημιουργούν εστίες εντάσεων, συνηγορούν για την προικοδότηση αυτών των κοινωνικών ομάδων με «λαχίδια»<sup>5</sup> εθνικής γης [...].

---

<sup>5</sup> λαχίδια: τεμάχια γης.

Το όλο εγχείρημα μπορούμε να το δούμε ως ένα μέρος της όλης προσπάθειας του Α. Κουμουνδούρου, που αγκαλιάζει την περίοδο 1860-1880 και αποσκοπεί με την ανάπτυξη της γεωργίας [...] στην προώθηση της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα.

Θ. Καλαφάτης, «Η αγροτική οικονομία. Οψεις της αγροτικής ανάπτυξης», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ.5, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σ. 72.

### Κείμενο Β

Πρόθεση των Φιλελευθέρων ήταν να ενισχύσουν το εθνικό φρόνημα των χωρικών, βασικής πηγής οπλιτών για τους επερχόμενους πολέμους, αλλά και να ενισχύσουν την έλξη που ασκούσε το ελληνικό εθνικό πρόγραμμα μεταξύ των ποικίλων χριστιανικών πληθυσμών της Βόρειας Ελλάδας. Η ρητή υπόσχεση μιας εκτεταμένης αγροτικής μεταρρύθμισης εντάσσεται στην πολιτική αυτή, η οποία είχε άμεσα θετικά αποτελέσματα και προς τις δύο κατευθύνσεις. Αρχικά, η απαλλοτρίωση των τσιφλικιών (ειδικώς βεβαίως των χριστιανών γαιοκτημόνων) προβλεπόταν να γίνει εκουσίως, με διάφορα προγράμματα χρηματοδότησης των ακτημόνων αγοραστών και με αργούς ρυθμούς. Η όξυνση, όμως, των ενδοαστικών συγκρούσεων και ο Διχασμός του πολιτικού κόσμου έσπρωξε την Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης να υιοθετήσει ένα πιο ριζοσπαστικό πρόγραμμα υποχρεωτικής απαλλοτρίωσης.

Σ. Δ. Πετμεζάς, «Αγροτική οικονομία. Τα όρια του μοντέλου αγροτικής ανάπτυξης του 19ου αιώνα», στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Οψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900-1940*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2009, σ. 219.

### Κείμενο Γ

Η λύση που επελέγη ήταν η αναπαραγωγή, στη Βόρειο Ελλάδα, του νοτιοελλαδικού κοινωνικού προτύπου, το οποίο στηριζόταν στη μικρή ιδιοκτησία και την οικογενειακή αγροτική εκμετάλλευση. Το πρότυπο αυτό είχε αποδειχτεί αρκετά επιτυχημένο, αν όχι από οικονομική οπωσδήποτε από πολιτική άποψη, καθώς είχε συμβάλει [...] στη σταθεροποίηση της κρατικής εξουσίας και του πολιτεύματος.

Η διανομή γης ήταν το κυριότερο όπλο που διέθετε το ελληνικό κράτος προκειμένου να νομιμοποιήσει την κυριαρχία του στη Βόρειο Ελλάδα [...]. Η αγροτική μεταρρύθμιση άρχισε τελικά να υλοποιείται από το 1923 και ύστερα [...]. Η γη που διένειμε τότε το κράτος ανήκε προηγουμένως κυρίως σε Τούρκους και Βουλγάρους που είχαν αποχωρήσει, στο πλαίσιο της ανταλλαγής των πληθυσμών, αλλά και σε έλληνες μεγαλογαιοκτήμονες.

Α. Φραγκιάδης, *Ελληνική οικονομία 19ος – 20ός αιώνας. Από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης*, Αθήνα, Νεφέλη 2007, σσ. 130 – 131.

---

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 2. Τα πρώτα βήματα του εργατικού κινήματος

(Γ Ημερήσιο – Επαναληπτικές 2009)

Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το παράθεμα που σας δίνεται, να παρουσιάσετε και να εξηγήσετε τις ιδιομορφίες του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα, σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, από το τέλος του 19<sup>ου</sup> αιώνα ως την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

#### Κείμενο

Υπάρχουν για τους εργοδότες και άλλες πηγές εργατικού δυναμικού εκτός από την εσωτερική αγορά. Εκατοντάδες ισπανοί και ιταλοί μεταλλωρύχοι δουλεύουν στο Λαύριο. Και γενικότερα, στην Ελλάδα του 19<sup>ου</sup> αιώνα, οι αλλοδαποί εργάτες είναι ενδημικό φαινόμενο: σε όλα σχεδόν τα δημόσια έργα και σε πολλές βιομηχανίες εργάζονται Αλβανοί, Αρμένιοι, Ιταλοί. Έτσι, καθώς η ελληνική αγορά εργασίας πάσχει από χρόνια στενότητα, καθώς δεν υπάρχουν στην χώρα δεξαμενές εργατικού δυναμικού, οι επιχειρηματικές τάξεις αντλούν από την παγκόσμια δεξαμενή με ικανοποιητικούς όρους [...]. Το δικαίωμα των εργατών να αλλάξουν εργοδότη ισοσταθμίζεται με το δικαίωμα των εργοδοτών να τηλεγραφήσουν στην Καλαβρία ή την Καταλωνία ζητώντας εργάτες προς αντικατάσταση των οποιωνδήποτε απεργών.

Οι συνθήκες αυτές έχουν δύο συνέπειες. Αφενός, τα ημερομίσθια των Ελλήνων δεν εκτοξεύονται προς τα πάνω, αλλά κυμαίνονται σταθερά σε επίπεδο αντίστοιχο προς αυτά που ζητούν οι ξένοι· αφετέρου, όμως, παραμένουν αρκετά ικανοποιητικά επειδή, άλλωστε, πολλοί από τους ξένους είναι ειδικευμένοι. Έτσι, η εξαθλίωση των ελλήνων εργατών δεν προχωρεί πέρα από κάποιο σημείο· ούτε, βεβαίως, και η εργατική ταξική τους συνείδηση που, για να αναπτυχθεί, θα έπρεπε να συντρέχουν συνθήκες εξαθλίωσης και μάλιστα χωρίς την διέξοδο της επιστροφής στα χωριά και τα χωράφια-διέξοδο που οι έλληνες εργάτες, στην πλειονότητά τους, διατηρούν ανοιχτή. Παράλληλη συνέπεια: οι απεργίες σπανίζουν [...].

Στην Ελλάδα δεν είναι μόνο το ότι πολλές ιδέες εισάγονται, άρα είναι φυσικό και να καθυστερούν· υπάρχουν επιπλέον και οι συνθήκες μιας οικονομίας που δεν έχει ακόμη εκβιομηχανιστεί. Δεν αρκεί η συντεχνιακή κατοχύρωση των δικαιωμάτων της ψήφου και του συνεταιρίζεσθαι για να εδραιωθεί, στο Δίκαιο, το δικαίωμα της απεργίας· χρειάζεται και η ουσιαστική εμπειρία της απεργίας στην καθημερινή πραγματικότητα των ανθρώπων – δηλαδή, χρειάζεται εργασία στο εργοστάσιο, άρα βιομηχανία.



# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 2. Τα πρώτα βήματα του εργατικού κινήματος

(Εξετάσεις Ομογενών 2012)

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται:

- α. να αναζητήσετε τις αιτίες καθυστέρησης στην ανάπτυξη του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα μέχρι τους Βαλκανικούς πολέμους και
- β. να προσδιορίσετε πώς διαμορφώνονται οι συνθήκες εργασίας των εργατών κατά την ίδια περίοδο

#### Κείμενο Α

[...] Η περιορισμένη προσφορά εργατικής δύναμης στην Ελλάδα αύξησε ήδη από τον 19ο αιώνα τα ημερομίσθια, τόσο στην ύπαιθρο όσο και στις πόλεις. [...] Ως φαίνεται, όμως, ούτε τα σχετικά υψηλά ημερομίσθια της βιομηχανίας έπειθαν τον μικροϊδιοκτήτη αγρότη, έστω και φτωχό, να εγκαταλείψει την βεβαιότητα της αγροτικής αυτάρκειας, όσο μίζερη και αν ήταν, και να διακινδυνεύσει μια ζωή αβεβαιότητας για το μεροκάματο του μετανάστη, στο Λαύριο ή τον Πειραιά. Η καλύτερη απόδειξη είναι η αθρόα «εισαγωγή» ξένων εργατών ήδη από την δεκαετία του 1860. Πολλοί από αυτούς κάλυπταν τις ανάγκες της αγροτικής οικονομίας για εποχικούς ή μόνιμους εργάτες. Άλλοι απαντούσαν στην ζήτηση ειδικευμένων εργατών για την βιομηχανία και ανειδικεύτων εργατών για τα δημόσια έργα. Αλβανοί εργάτες προσλαμβάνονται στα δημόσια έργα και στην Κωπαΐδα, Ιταλοί και Ισπανοί ειδικευμένοι τεχνίτες «εισάγονταν» στο Λαύριο.

Γ.Β. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους, 1830-1920*, β' τόμος, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 2005, σ. 609.

#### Κείμενο Β

##### Οι συνθήκες εργασίας των εργατών στην Ελλάδα

Ελάχιστα καινούρια εργοστάσια υπάρχουν. [...] Δίπλα σε αυτά τα σύγχρονα εργοστάσια συναντάμε ακόμα κλώστριες, υφαντουργούς και τεχνίτες με λίγα εργαλεία των οποίων η εργασία είναι περίπου αποκλειστικά χειρωνακτική. Εργάζονται για ατελείωτες ώρες μέσα σε θλιβερά σκοτεινά κτίρια, όπου δεν βρίσκουν ούτε έστω θέση για να κάτσουν, ή χώρους υγιεινής [...].

Η αξιολύπητη και αρρωστημένη όψη πολλών εργατών αποδεικνύει τον υπερβολικά σκληρό μόχθο που επιβάλλεται σ' αυτούς. Ο λαμπρός ήλιος της Ελλάδας σπάνια

διεισδύει σ' αυτά τα ανθυγιεινά εργοστάσια, ιδιαίτερα σε αυτά των Τρικάλων και της Καλαμάτας, όπου ο αέρας δεν βρίσκει έστω και μία διέξοδο για να ανανεώσει τη χαλασμένη ατμόσφαιρα των χώρων όπου παρασκευάζονται τρόφιμα, όπως ψωμί, ζυμαρικά, ελαιόλαδο ή σταφίδες, ταυτόχρονα με άλλα είδη.

Η εργάσιμη ημέρα στην Ελλάδα είναι μεγάλη, μακρύτερη από οπουδήποτε αλλού. Κανείς εργάτης δεν φαντάζεται τα καλά και ευεργετικά που θα έφερνε η ημέρα των οκτώ εργάσιμων ωρών. Δεν γνωρίζουν παρά την εργάσιμη των δέκα, το λιγότερο, ενώ συνήθως η εργασία τους διαρκεί 12 ή 14 ώρες, χωρίς κανενός είδους επίδομα ή επιπλέον αμοιβή. Οι απεργίες ήταν πρακτικά άγνωστες μέχρι το 1909. Οι μόνες αξιομνημόνευτες απεργιακές κινητοποιήσεις που έλαβαν χώρα από τότε ήταν τρεις και αφορούσαν την πρωτεύουσα. Αλλά το κοινό έδωσε ελάχιστη προσοχή σ' αυτές τις φασαρίες και οι απεργοί έκριναν ότι οι προσπάθειές τους τούς κόστιζαν ακριβά [...].

Δεν υπάρχει νόμος στην Ελλάδα που να υποχρεώνει τους εργοδότες να αποζημιώσουν τους εργάτες που έπεσαν θύματα ατυχήματος, και οι ίδιοι οι εργάτες είναι πολύ φτωχοί ώστε να ασφαλιστούν για τους κινδύνους [...].

P. Martin, *La Grèce nouvelle, Paris, Librairie orientale et americaine, 1913*, σσ. 176-177, στο: *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*, Γ' τάξη Ενιαίου Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα: ΟΕΔΒ, 2011, σ. 47.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 2. Τα πρώτα βήματα του εργατικού κινήματος

(Δ Εσπερινό – Κανονικές 2018)

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και τις πηγές που σας δίνονται, να αναφερθείτε:

- α. στις συνθήκες εργασίας στην Ελλάδα μέχρι τους Βαλκανικούς Πολέμους (μονάδες 10).
- β. στους λόγους καθυστέρησης της ανάπτυξης του εργατικού κινήματος την ίδια περίοδο (μονάδες 15).

#### Κείμενο Α

Ελάχιστα καινούρια εργοστάσια υπάρχουν. [...] Δίπλα σε αυτά τα σύγχρονα εργοστάσια συναντάμε ακόμα κλώστριες, υφαντουργούς και τεχνίτες με λίγα εργαλεία των οποίων η εργασία είναι περίπου αποκλειστικά χειρωνακτική. Εργάζονται για ατελείωτες ώρες μέσα σε θλιβερά σκοτεινά κτίρια, όπου δεν βρίσκουν ούτε έστω θέση για να κάτσουν, ή χώρους υγιεινής. Το βράδυ φεύγουν από την εργασία τους με τα χέρια βρώμικα για να ξαναέρθουν το επόμενο πρωί, στην ίδια ακριβώς κατάσταση, να ξαναρχίσουν τη δουλειά τους [...].

Η αξιολύπητη και αρρωστημένη όψη πολλών εργατών αποδεικνύει τον υπερβολικά σκληρό μόχθο που επιβάλλεται σ' αυτούς. Ο λαμπρός ήλιος της Ελλάδας σπάνια διεισδύει σ' αυτά τα ανθυγιεινά εργοστάσια, ιδιαίτερα σε αυτά των Τρικάλων και της Καλαμάτας, όπου ο αέρας δεν βρίσκει έστω και μία διέξοδο για να ανανεώσει τη χαλασμένη ατμόσφαιρα των χώρων όπου παρασκευάζονται τρόφιμα, όπως ψωμί, ζυμαρικά, ελαιόλαδο ή σταφίδες, ταυτόχρονα με άλλα είδη.

Η εργάσιμη ημέρα στην Ελλάδα είναι μεγάλη, μακρύτερη από οπουδήποτε αλλού. Κανείς εργάτης δεν φαντάζεται τα καλά και ευεργετικά που θα έφερνε η ημέρα των οκτώ εργάσιμων ωρών. Δεν γνωρίζουν παρά την εργάσιμη των δέκα, το λιγότερο, ενώ συνήθως η εργασία τους διαρκεί 12 ή 14 ώρες, χωρίς κανενός είδους επίδομα ή επιπλέον αμοιβή. Οι απεργίες ήταν πρακτικά άγνωστες μέχρι το 1909. Οι μόνες αξιοσημείωτες απεργιακές κινητοποιήσεις που έλαβαν χώρα από τότε ήταν τρεις και αφορούσαν την πρωτεύουσα. Αλλά το κοινό έδωσε ελάχιστη προσοχή σ' αυτές τις φασαρίες και οι απεργοί έκριναν ότι οι προσπάθειές τους τους κόστιζαν ακριβά. Δεν ξαναδοκίμασαν από τότε [...].

Δεν υπάρχει νόμος στην Ελλάδα που να υποχρεώνει τους εργοδότες να αποζημιώσουν τους εργάτες που έπεσαν θύματα ατυχήματος, και οι ίδιοι οι εργάτες είναι πολύ φτωχοί

ώστε να ασφαλιστούν για τους κινδύνους. Σε μερικές περιπτώσεις ο ιδιοκτήτης αναλαμβάνει να συνδράμει με έξοδά του τους εργαζόμενους σε αυτόν ή να τους πληρώσει τους μισθούς που έχασαν εξαιτίας κάποιας αρρώστιας. Οι Έλληνες είναι από τη φύση τους καλοί και φιλεύσπλαχνοι ...

Η κυβέρνηση οφείλει να εκδώσει έναν ειδικό νόμο για την παιδική εργασία. Σε πολλά εργοστάσια, ιδιαίτερα στη Θεσσαλία, την Αρκαδία και τη Μεσσηνία, ξαφνιάστηκαν από τη μικρή ηλικία των παιδιών που τα ανάγκαζαν να εργαστούν, αγόρια 8 έως 10 χρόνων και κορίτσια 6 ή 7 χρόνων. Οι αμοιβές τους, αν και είναι ελάχιστες, είναι καλοδεχούμενες από τις οικογένειές τους, γιατί συμπληρώνουν το πενιχρό οικογενειακό εισόδημα. Δεν είναι όμως αξιοθρήνητο να σκέφτεται κανείς ότι τόσο μικρά παιδιά εργάζονται έγκλειστα για 10 ή 12 ώρες σε τέτοια ατμόσφαιρα και με τέτοιους όρους εργασίας;

P. Martin, *La Grèce nouvelle, Paris, Librairie orientale et americaine*, 1913, σσ. 176-177, στο: *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*, Γ' τάξη Ενιαίου Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα: ΟΕΔΒ, 2011, σ. 47 – 48.

### **Κείμενο Β**

Στην ελληνική περίπτωση, οι συνθήκες που επικρατούσαν ήταν ακριβώς αντίθετες [εννοείται: από άλλες ευρωπαϊκές χώρες]. Η έλλειψη μηχανικών και τεχνικών επανέρχεται συνεχώς στις πηγές της εποχής. Για τους βιομηχάνους ήταν πρόβλημα σχεδόν ανυπέβλητο, που είχε ως συνέπεια να «εισάγονται» στο Λαύριο όχι μόνο ειδικευμένοι εργάτες, αλλά και τεχνικοί, εργοδηγοί και, βεβαίως, μηχανικοί όλων των ειδικοτήτων. Επίσης, βρετανοί και γάλλοι μηχανικοί δούλευαν στα μηχανουργεία και τα ναυπηγεία της Σύρου, οινολόγοι από την Ιταλία και την Γερμανία στελέχωσαν τις οινοποιείες της Πάτρας, ακόμη και τεχνίτες κεραμικής έπρεπε να εισαχθούν από την Αγγλία. Οι ελλείψεις αυτές οφείλονταν, κυρίως, στο είδος της εκπαίδευσης που παρείχε το κράτος και, επιπλέον, στην εξιδανίκευση της μόρφωσης και στα ιδεολογήματα γύρω από το κύρος των διαφόρων επαγγελματιών.

Γ. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού κράτους 1830-1920*, τόμος Β', Αθήνα 2005, σ. 615.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 2. Τα πρώτα βήματα του εργατικού κινήματος

(Γ Ημερήσιο – Επαναληπτικές 2023)

**Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να αναφερθείτε στα πρώτα βήματα του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα μέχρι την έκρηξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου.**

#### Κείμενο Α

Ελάχιστα καινούρια εργοστάσια υπάρχουν [...]. Δίπλα σε αυτά τα σύγχρονα εργοστάσια συναντάμε ακόμα κλώστριες, υφαντουργούς και τεχνίτες με λίγα εργαλεία των οποίων η εργασία είναι περίπου αποκλειστικά χειρωνακτική. Εργάζονται για ατέλειωτες ώρες μέσα σε θλιβερά σκοτεινά κτίρια, όπου δεν βρίσκουν ούτε έστω θέση για να κάτσουν, ή χώρους υγιεινής. Το βράδυ φεύγουν από την εργασία τους με τα χέρια βρώμικα για να ξαναέρθουν το επόμενο πρωί, στην ίδια ακριβώς κατάσταση, να ξαναρχίσουν τη δουλειά τους [...].

Η εργάσιμη ημέρα στην Ελλάδα είναι μεγάλη, μακρύτερη από οπουδήποτε αλλού [...]. Δεν γνωρίζουν παρά την εργάσιμη των δέκα, το λιγότερο, ενώ συνήθως η εργασία τους διαρκεί 12 ή 14 ώρες, χωρίς κανενός είδους επίδομα ή επιπλέον αμοιβή. Οι απεργίες ήταν πρακτικά άγνωστες μέχρι το 1909. Οι μόνες αξιομνημόνευτες απεργιακές κινητοποιήσεις που έλαβαν χώρα από τότε ήταν τρεις και αφορούσαν την πρωτεύουσα. Αλλά το κοινό έδωσε ελάχιστη προσοχή σ' αυτές τις φασαρίες και οι απεργοί έκριναν ότι οι προσπάθειές τους τους κόστιζαν ακριβά. Δεν ξαναδοκίμασαν από τότε.

Τα σωματεία έκαναν αρκετές προόδους εδώ και μερικά χρόνια και σχεδόν όλες οι βιομηχανίες έχουν τις ενώσεις και τις αδελφότητές τους... Οι γυναίκες δεν γίνονται δεκτές ως μέλη των σωματείων.

Percy Martin, *La Grèce nouvelle, Librairie orientale et americaine*, Paris 1913, σ. 176 – 177.

#### Κείμενο Β

Η Σοσιαλιστική Εργατική Ομοσπονδία Θεσσαλονίκης (Φεντερασιόν), οργάνωση αποκλειστικά εβραϊκή, ξεκίνησε από τη μικρή πολιτική λέσχη που ίδρυσε ο Αβραάμ Μπεναρόγιας μαζί με λίγους συνεργάτες του κατά τη διάρκεια της επανάστασης των Νεοτούρκων, τον Ιούνιο του 1908 [...]. Ο Μπεναρόγιας και οι συνεργάτες του έλπιζαν να διευρύνουν την Φεντερασιόν επί ομοσπονδιακής βάσεως, έτσι ώστε να περιλάβει στους κόλπους της σοσιαλιστές όλων των εθνικοτήτων. Ωστόσο οι διαφορές ανάμεσα στις διάφορες εθνικές ομάδες και η έντονη εχθρότητα που επικρατούσε ανάμεσα στις σοσιαλιστικές οργανώσεις εμπόδισε μια τέτοια συνεργασία. Παρ' όλα αυτά, τα πρώτα

χρόνια η Φεντερασιόν ανέπτυξε αξιόλογη δραστηριότητα οργανώνοντας τους εργάτες της Μακεδονίας και συμβάλλοντας έτσι σημαντικά στην ανάπτυξη του ελληνικού σοσιαλιστικού και εργατικού κινήματος μετά τους βαλκανικούς πολέμους και την προσάρτηση της Μακεδονίας στην Ελλάδα.

Γ. Β. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, (μτφρ. Σ. Αντίοχος), Εξάντας, Αθήνα 1978, σ. 50 – 51 (διασκευή).

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20ό ΑΙΩΝΑ

#### 3. Οι οικονομικές εξελίξεις κατά την περίοδο 1910 – 1922

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο του παραθέματος και τις πληροφορίες του βιβλίου σας, να σχολιάσετε την άποψη ότι ο Βενιζελισμός αποτελούσε «συνδυασμό αστικού εθνικισμού και αστικού εκσυγχρονισμού».

#### Κείμενο

Πέρα και πίσω από το χάρισμα του ηγέτη του, η ανεπανάληπτη δυναμική του Βενιζελισμού πηγάζει από έναν εξίσου ανεπανάληπτο συνδυασμό αστικού εθνικισμού και αστικού εκσυγχρονισμού, σε αδιάσπαστη και διαλεκτική ενότητα. Από την πρώτη στιγμή, το 1910, ο εκσυγχρονισμός τέθηκε στην υπηρεσία της εθνικής ολοκλήρωσης. Με τη σειρά της, η εθνική ολοκλήρωση υπηρέτησε τον εκσυγχρονισμό μέχρι το τέλος, προσφέροντας την αναντικατάστατη πολιτική και ιδεολογική του νομιμοποίηση. Στο γενικό αυτό επίπεδο, γίνεται φανερή η άρρηκτη συνέχεια και συνέπεια του Βενιζελισμού (και του Βενιζέλου προσωπικά). Αν πρέπει κανείς να διακρίνει δύο φάσεις, ίσης περιόδου διάρκειας, είναι επειδή το περιεχόμενο της εθνικής ολοκλήρωσης άλλαξε αναγκαστικά και ριζικά μετά την Καταστροφή του 1922. Πριν, σήμαινε πρωταρχικά την απελευθέρωση των αλυτρώτων με την αντίστοιχη εδαφική επέκταση του εθνικού κράτους. Μετά, σήμαινε αποκλειστικά την αφομοίωση των πρώην αλυτρώτων ως Νέων Χωρών ή ως προσφύγων πια και την επίτευξη εθνικής ομοιογένειας και μιας νέας εθνικής ταυτότητας μέσα στα οριστικά πλέον κρατικά σύνορα. Έτσι, κατά την πρώτη ηρωική περίοδο του Βενιζελισμού (1910-1920), ο αστικός εκσυγχρονισμός συναρθρώθηκε με τον αλυτρωτισμό, με ιδεολογικό επιστέγασμα τη Μεγάλη Ιδέα.

Κατά τη δεύτερη περίοδο (1922 – 1932), ο αστικός εκσυγχρονισμός συναρθρώθηκε με την οικοδόμηση ενιαίου εθνικού κράτους, με ιδεολογικό επιστέγασμα την Αβασίλευτη Δημοκρατία στην οποία ο Βενιζελισμός επιχείρησε να προσδώσει ευρύτερο ιδεολογικό και κοινωνικό περιεχόμενο.

Ως ανεπανάληπτος συνδυασμός αστικού εκσυγχρονισμού και αστικού εθνικισμού, ο Βενιζελισμός στηρίχθηκε σε εξίσου ανεπανάληπτες ιστορικές προϋποθέσεις (που έλειπαν από τα προγενέστερα εγχειρήματα του Μαυρο-κορδάτου και του Τρικούπη). Εκμεταλλεύτηκε αδίστακτα και δημιουργικά μία σειρά από διεθνείς συγκυρίες κατά την περίοδο 1910-1920, που πρόσφεραν τις καλύτερες αλλά και τελευταίες ευκαιρίες πραγμάτωσης της Μεγάλης Ιδέας, ως συνεπούς και ρεαλιστικού αλυτρωτισμού. Για πρώτη και τελευταία φορά, άλλωστε, τα συμφέροντα του βρετανικού ιμπεριαλισμού συνέπεσαν και συμπορεύτηκαν με τις ελληνικές εθνικές επιδιώξεις ...

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 3. Οι οικονομικές εξελίξεις κατά την περίοδο 1910 – 1922

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2009)

Συνδυάζοντας τις ιστορικές γνώσεις σας και τις πληροφορίες των παραθεμάτων που σας δίνονται, να αναφερθείτε στα οφέλη της Ελλάδας από τους Βαλκανικούς πολέμους, αλλά και στα προβλήματα που προέκυψαν από την ενσωμάτωση των νέων περιοχών στον εθνικό κορμό.

#### Κείμενο Α

Μολονότι η Ελλάδα βγήκε υπερχρεωμένη από τους Βαλκανικούς Πολέμους, η ελληνική οικονομία έδινε κάποια σημεία ανόρθωσης, οφειλόμενα ίσως στην αναθέρμανση της εμπιστοσύνης των πολιτών προς το κράτος μετά τη γενική ευφορία που δημιούργησαν οι σαρωτικές στρατιωτικές επιτυχίες, επιτρέποντας στον ελληνικό λαό να απενίξει το μέλλον με πρωτόγνωρη αισιοδοξία [...]. Ότι συνέβαλε τα μέγιστα στο κλίμα σιγουριάς και αισιοδοξίας, ήταν ο ενθουσιασμός για τις στρατιωτικές επιτυχίες [...]. Η παραγωγική δυνατότητα όσων περιοχών προσαρτήθηκαν, και η παρεπόμενη επέκταση της εσωτερικής αγοράς ασφαλώς προοιωνίζονταν λαμπρό μέλλον [...]. Επιπλέον, οι στρατιωτικές επιτυχίες υπαγόρευαν τη διαρκή πολεμική ετοιμότητα των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων για την προάσπιση των νέων εδαφών, αφού τόσο η Τουρκία όσο και η Βουλγαρία δεν θα αποδέχονταν μάλλον τις εδαφικές τους απώλειες. Η επέκταση όμως της αμυντικής θωράκισης της Ελλάδας αναπόφευκτα καταπονούσε την οικονομία της.

Γεώργιος Β. Λεονταρίτης, *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1917 – 1918*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2000, σσ. 238 – 239

#### Κείμενο Β

Το 1913 η ύπαιθρος της Ηπείρου, της Μακεδονίας και της Θράκης έμοιαζε περισσότερο με την νοτιοελλαδική ύπαιθρο των αρχών του 19<sup>ου</sup>, παρά με εκείνη των αρχών του 20<sup>ου</sup> αιώνα. Εκτεταμένα έλη κάλυπταν τις πεδινές περιοχές, η ελονοσία ενδημούσε, η πληθυσμιακή πυκνότητα ήταν χαμηλή. Κυρίαρχη μορφή ιδιοκτησίας ήταν τα τσιφλίκια, που συνδυάζονταν με την ημινομαδική κτηνοτροφία. Η οικονομία των νέων επαρχιών αντιμετώπιζε πρόσθετα προβλήματα κι απ' το γεγονός ότι έως τότε ήταν προσανατολισμένη προς τα οικονομικά και πολιτικά κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, από τα οποία είχε αποκοπεί. Επιπλέον, στις νέες βόρειες επαρχίες κατοικούσε ένα μωσαϊκό από διαφορετικές φυλετικές και θρησκευτικές ομάδες [...].

Αλέξης Φραγκιάδης, *Ελληνική Οικονομία 19ος – 20ός αιώνας*, Νεφέλη, Αθήνα 2007, σσ. 127 – 128



# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 3. Οι οικονομικές εξελίξεις κατά την περίοδο 1910 – 1922

(Δ Εσπερινό – Κανονικές 2019)

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και τις πηγές που σας δίνονται, να αναφερθείτε στα αποτελέσματα των Βαλκανικών Πολέμων (1912-1913) για την Ελλάδα και τις προοπτικές που δημιούργησαν για το ελληνικό κράτος.

#### Κείμενο Α

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι [...] χάρισαν στην Ελλάδα νέα εδάφη, πλουτοπαραγωγικούς πόρους, αυτοπεποίθηση και μεγάλες προσδοκίες –ιδίως οικονομικές. «Πατήρ πάντων» ο πόλεμος είναι και του μεγάλου κέρδους ο πατέρας και την μερίδα του λέοντος από τα κέρδη των πολέμων δεν την αποσπούν οι χώρες που διαθέτουν βιομηχανία, αλλά οι χώρες που διαθέτουν ικανούς καραβοκύρηδες, ναυτικούς, εμπόρους και ικανούς πειρατές, όχι μόνο σε παλαιότερες εποχές, αλλά και σε νεότερες – αυτό τουλάχιστον μας δείχνει η ιστορία όταν δεν επιχειρεί να εξωραϊσει την πραγματικότητα. Πόλεμοι που, σπέρνοντας τον θάνατο και την δυστυχία, φέρνουν καμιά φορά και τον πλούτο. Πώς αλλιώς θα εξηγήσουμε αυτό που συμβαίνει στην Ελλάδα για πολλά, αν όχι για όλα τα χρόνια των πολέμων – και ειδικά αυτό που συμβαίνει με ορισμένους και όχι με άλλους τομείς της οικονομίας; Πρόκειται για την ευρωστία του εμπορίου, της ναυτιλίας, των τραπεζών.

Γ. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού κράτους, 1830 - 1920*, τόμος Β, 3<sup>η</sup> έκδοση, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 2005, σ. 870.

#### Κείμενο Β

Η Ελλάδα απαλλασσόταν από την εδαφική καχεξία<sup>1</sup>, η οποία είχε αναγκαστικά συνυφανθεί 2στη διάρκεια του 19ου αιώνα με την οικονομική στενότητα, τη στρατιωτική ανεπάρκεια και τη διπλωματική αδυναμία. Η απόδοση στην καλλιέργεια των πλούσιων εδαφών των νέων χωρών, η διάνοιξη των νέων επικοινωνιακών οδών με το εσωτερικό της Βαλκανικής, οι νέες δυνατότητες στο στρατιωτικό και τα νέα μεγέθη στον οικονομικό τομέα συνέθεταν εικόνα αισιοδοξίας και δυνάμεως. Και ακόμη, πέρα από τα ποσοτικά δεδομένα, η ομόνοια και η ομοψυχία στο επίπεδο τόσο της ηγεσίας όσο και του λαού, αποτελούσαν το ασφαλέστερο έρεισμα για την ολοκλήρωση της εσωτερικής ανορθώσεως και την πληρέστερη δικαίωση των εθνικών προσδοκιών.

*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΔ. Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 2000, σ. 354.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 3. Οι οικονομικές εξελίξεις κατά την περίοδο 1910 – 1922

(Γ Ημερήσιο – Επαναληπτικές 2016 και Δ Εσπερινό – Επαναληπτικές 2016)

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα και τον πίνακα που ακολουθούν, να αναφερθείτε:

- α. στις θετικές συνέπειες των Βαλκανικών πολέμων για την Ελλάδα,
- β. στο πρόβλημα που προέκυψε από την ενσωμάτωση των Νέων Χωρών, σχετικά με την εθνολογική σύσταση του πληθυσμού της χώρας,
- γ. στη διευθέτηση αυτού του προβλήματος κατά την περίοδο 1920-1928.

#### Κείμενο Α

Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα ήταν στο τέλος των Βαλκανικών πολέμων βαριά χρεωμένη, η οικονομία της παρουσίασε κάποιο δυναμισμό που εξηγείται από την εμπιστοσύνη και αισιοδοξία που δημιούργησαν οι στρατιωτικές επιτυχίες στους Έλληνες για το μέλλον. Η εμπιστοσύνη αυτή φάνηκε επίσης στη σταθερότητα της δραχμής, που διατήρησε την ονομαστική της αξία, με την αύξηση των καταθέσεων στην Εθνική Τράπεζα και των αποθεμάτων χρυσού, τη διατήρηση του ισοζυγίου πληρωμών στο εξωτερικό εμπόριο και τη σχετική σταθερότητα του εισοδήματος που προερχόταν από αυτό.

Γ. Λεονταρίτης, «Οικονομία και κοινωνία από το 1914-1918», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ', Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1978, σ. 84.

#### Κείμενο Β

Ο Κωνσταντίνος Ρακτιβάν, τον Οκτώβριο του 1912, ορίζεται ως αντιπρόσωπος της ελληνικής κυβέρνησης για τον συντονισμό της προσωρινής διοίκησης των καταληφθεισών [Νέων] Χωρών, εγκαθίσταται στη Θεσσαλονίκη και δηλώνει:

«Να προσενεχθώ (= να συμπεριφερθώ) προς πάσας τας εθνικότητας εν ισότητι και δικαιοσύνη, να σεβασθώ τα δικαιώματα των ατόμων και να εργασθώ διά την ευημερίαν όλων των κατοίκων της χώρας ταύτης [Μακεδονίας] αδιακρίτως. Αύται εισίν άλλως τε και αι γενικαί αρχαί, αίτινες κρατούσι και καθοδηγούσι την διοίκησιν εν Ελλάδι, ώστε πάντα ταύτα δεν είναι δι' εμέ νέα. [...].

Καταλήγων δηλώ αύθις κατηγορηματικώς ότι ειλικρινεστάτη επιθυμία μου είναι να ίδω αποκαθισταμένους αδελφικούς δεσμούς μεταξύ των διαφόρων στοιχείων, άτινα κατοικούσι την χώραν ταύτην [Μακεδονία], δεσμούς βασιζομένους τουλάχιστον επί της κοινότητος των συμφερόντων και απολύτου ισότητος, μεθ' ης θέλουσι κυβερνάσθαι...».

Κ. Ρακτιβάν, *Εγγραφα και σημειώσεις εκ της πρώτης Ελληνικής Διοικήσεως της Μακεδονίας 1912-1913*, επιμ. Κ. Θ. Δημαράς, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1951, σσ. 39 – 43, στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 6, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σσ. 66 – 67.

### Πίνακας

Οι δέκα δήμοι της χώρας με τη μεγαλύτερη αναλογία προσφύγων στο συνολικό πληθυσμό τους (1928)

ΠΟΛΗ	ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ
Δράμα	70.2%
Καβάλα	56.9%
Σέρρες	50.4%
Θεσσαλονίκη	47.8%
Μυτιλήνη	46.8%
Ξάνθη	41.4%
Πειραιάς	40%
Ηράκλειο	35.9%
Χίος	35.7%
Κομοτηνή	34.1%

Βιβλίο μαθητή *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Τάξη Γενικού Λυκείου*, Αθήνα, ΙΤΥΕ «Διόφαντος», 2015, σ. 167.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20ό ΑΙΩΝΑ

#### 4. Ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2008)

Συνδυάζοντας τις ιστορικές γνώσεις σας και τις πληροφορίες του παραθέματος που σας δίνεται, να απαντήσετε στις παρακάτω ερωτήσεις:

- α. Ποια επίπτωση είχε για την ελληνική οικονομία η ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920;
- β. Πώς η νέα κυβέρνηση αντιμετώπισε το οικονομικό αδιέξοδο, που δημιουργήθηκε από την ανάκληση του ιδιόμορφου εξωτερικού δανείου, το οποίο είχε εγκριθεί από τους Συμμάχους, για να χρηματοδοτηθεί η συμμετοχή της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο;

#### Κείμενο

Τελικά, το 1922 η κυβέρνηση επέβαλε έναν ιδιότυπο συνδυασμό υποτίμησης και εσωτερικού δανείου. Όσοι κατείχαν τραπεζογραμμάτια (δηλαδή περίπου οι πάντες, όλα τα φυσικά και νομικά πρόσωπα στην Ελλάδα) υποχρεώθηκαν να τα διχοτομήσουν, να ανταλλάξουν το μισό τραπεζογραμμάτιο με κρατικά ομόλογα και να κρατήσουν το άλλο μισό, το οποίο διατήρησε την ονομαστική αξία τού ολοκλήρου. Αλλά και τα νέα χρηματικά μέσα που απέκτησε έτσι το Δημόσιο δεν έσωσαν την κατάσταση: απορροφήθηκαν πολύ γρήγορα από τις συνεχώς αυξανόμενες δημόσιες δαπάνες και τον πληθωρισμό.

Γ.Β. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830 – 1920*, τ. Β΄, Βιβλιοπωλείον της ΕΣΤΙΑΣ, Αθήνα 2005, σ.886

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 7. Οι μεγάλες επενδύσεις

(Εξετάσεις Ομογενών 2011)

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το κείμενο που σας δίνεται:

- α. Να εξηγήσετε γιατί ήταν αναγκαίες οι μεγάλες επενδύσεις στις υποδομές της Ελλάδας του Μεσοπολέμου.
- β. Να αναφέρετε ποια έργα υποδομής έγιναν κατά την περίοδο αυτή.

#### Κείμενο

Τα σημαντικότερα έργα [...] αφορούσαν κατ'αρχήν την πρωτεύουσα, όπου η ραγδαία πληθυσμιακή αύξηση είχε σωρεύσει προβλήματα και δυσλειτουργίες. Από το 1922 η Αθήνα ζούσε με περιορισμούς στην κατανάλωση ηλεκτρικού ρεύματος ενώ η λύση στο πρόβλημα της ύδρευσης εκκρεμούσε από τον 19<sup>ο</sup> αιώνα. Ο εξηλεκτρισμός της χώρας είχε απασχολήσει οικονομικούς και κρατικούς παράγοντες αμέσως μετά το τέλος του πολέμου, ιδίως σε συνδυασμό με την προοπτική αξιοποίησης των υδατοπτώσεων της Μακεδονίας αλλά οι σχετικές μελέτες δεν έδωσαν πειστικά αποτελέσματα και οι επείγουσες ανάγκες εστίασαν το ενδιαφέρον στην Αθήνα. [...]

Η εκτέλεση μεγάλων εγγειοβελτιωτικών-αντιπλημμυρικών έργων ήταν απαραίτητη για την επέκταση των καλλιεργούμενων εκτάσεων και τη βελτίωση των αποδόσεων στις πεδιάδες της Μακεδονίας, που συχνά κατακλύζονταν από τα νερά των ποταμών. Έτσι, το 1926, επί Θ. Παγκάλου και το 1928, επί Βενιζέλου, υπογράφηκαν δύο συμβάσεις με εταιρείες αμερικανικών συμφερόντων: την American Foundation Co, που ανέλαβε τη μελέτη και την εκτέλεση των έργων στην πεδιάδα Θεσσαλονίκης και τη John Monks & Sons-Ulen & Co για τις πεδιάδες Σερρών και Δράμας. [...]

Παρά την έλλειψη συμπληρωματικών αντιπλημμυρικών ή/και αρδευτικών έργων σε αυτές τις περιοχές, η επέκταση και οι αυξητικές επιδόσεις της γεωργικής παραγωγής, σε συνδυασμό με τον περιορισμό των εστιών ελονοσίας, μάστιγας του αγροτικού πληθυσμού, επιβεβαίωσαν το χαρακτηρισμό των έργων αυτών ως μιας από τις σημαντικές κληρονομίες του Μεσοπολέμου.

Χριστίνα Αγραντώνη – Γεωργία Μ. Πανσέληνα, «Η ελληνική οικονομία», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμος 7ος, σελίδες 125 – 126,

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 7. Οι μεγάλες επενδύσεις

(Δ Εσπερινό – Κανονικές 2017)

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα που σας δίνονται, να αναφερθείτε:

- α. στις ανάγκες για επενδύσεις μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και
- β. στις επενδύσεις αυτές, τη διαχείρισή τους και τα αποτελέσματά τους.

#### Κείμενο Α

Τα σημαντικότερα έργα αυτής της κατηγορίας αφορούσαν κατ' αρχήν την πρωτεύουσα, όπου η ραγδαία πληθυσμιακή αύξηση είχε σωρεύσει προβλήματα και δυσλειτουργίες. Από το 1922 η Αθήνα ζούσε με περιορισμούς στην κατανάλωση ηλεκτρικού ρεύματος ενώ η λύση στο πρόβλημα της ύδρευσης εκκρεμούσε από τον 19ο αιώνα. Ο εξηλεκτρισμός της χώρας είχε απασχολήσει οικονομικούς και κρατικούς παράγοντες αμέσως μετά το τέλος του πολέμου, ιδίως σε συνδυασμό με την προοπτική αξιοποίησης των υδατοπτώσεων της Μακεδονίας αλλά οι σχετικές μελέτες δεν έδωσαν πειστικά αποτελέσματα και οι επείγουσες ανάγκες εστίασαν το ενδιαφέρον στην Αθήνα [...].

Ο όμιλος της Power ίδρυσε τη Γενική Ελληνική Εταιρεία και τις Ηλεκτρικές Εταιρείες Παραγωγής και Διανομής (που συγχωνεύθηκαν έπειτα στην ΗΕΑΠ) καθώς και την Η.Ε. Μεταφορών [...].

Και το δεύτερο σημαντικό έργο για την Αθήνα, το δίκτυο ύδρευσης με το φράγμα του Μαραθώνα, δρομολογήθηκε από την κυβέρνηση Μιχαλακοπούλου, η οποία υπέγραψε τη σχετική σύμβαση με την Τράπεζα Αθηνών και την αμερικανική Ulen, τον Δεκέμβριο του 1924, σύμβαση που τελικά επικυρώθηκε από τον Πάγκαλο τον Αύγουστο του 1925. Το φράγμα του Μαραθώνα ολοκληρώθηκε το 1929 [...].

Το ενδιαφέρον για υδροηλεκτρικά έργα στην Ελλάδα δεν έσβησε τα επόμενα χρόνια. Το 1929 η ιταλική CIBE ίδρυσε μαζί με την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος και την Hellenic & General Trust την εταιρεία «Γαλιλαίος», η οποία ανέλαβε την αξιοποίηση των υδάτων της Στυμφαλίας, χωρίς όμως να προχωρήσει στο έργο λόγω της κρίσης.

Χριστίνα Αγραντώνη – Γεωργία Μ. Πανσεληνά, «Η ελληνική οικονομία, Διεθνής κρίση και εθνικός προστατευτισμός», στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770 – 2000*, τόμ. 7, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 130 – 131.

#### Κείμενο Β

Ο στόχος [προσέλκυσης ιδιωτικών κεφαλαίων] ήταν ξένοι ή Έλληνες κεφαλαιούχοι να αναλάβουν επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας ή την εκτέλεση μεγάλων έργων υποδομής, εξευρίσκοντας τους αναγκαίους για την εκτέλεσή τους πόρους. Οι πόροι αυτοί μπορούσαν να είναι ίδια κεφάλαια στην περίπτωση των εταιρειών κοινής ωφέλειας ή και δάνεια κυρίως στην περίπτωση των δημόσιων έργων [...]. Εκτός από τα έργα του λιμανιού του Πειραιά που είχε αναλάβει γαλλική εταιρεία, τη σιδηροδρομική γραμμή Κοζάνης-Καλαμπάκας που χρηματοδότησαν Βέλγοι, τις συμβάσεις για τις μεγάλες εταιρείες και τα δημόσια έργα της δεκαετίας του 1920 τις απόσπασαν αγγλικοί και αμερικανικοί όμιλοι. Αυτό οφείλεται στις μεγαλύτερες δυνατότητες της αγγλικής και της αμερικανικής κεφαλαιαγοράς και στην πιο ευέλικτη πολιτική της αγγλικής και της αμερικανικής κυβέρνησης [...].

Αυτή η πολιτική των κυβερνήσεων και των τραπεζών αποσκοπούσε να αντιμετωπίσει πραγματικές και επείγουσες ανάγκες σε υπηρεσίες και υποδομές, η οικονομική αξιολόγηση των προσφορών από τους Έλληνες αρμοδίους ήταν όμως τόσο επιπόλαιη, ώστε οι σχετικές συμβάσεις βρέθηκαν στο επίκεντρο των πολιτικών αντιπαραθέσεων και της πολιτικής σκανδαλογίας [...]. Παραμένει, όμως, η εντύπωση ότι συχνά οι πραγματικές ανάγκες, τα έργα, ήταν η πρόφαση και οι συναλλαγματικοί πόροι των ξένων δανείων ο πραγματικός στόχος τραπεζών και κυβέρνησης.

*Χ. Χατζηιωσήφ, «Το προσφυγικό σοκ, οι σταθερές και οι μεταβολές της ελληνικής οικονομίας», στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, τόμ. Β1, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2002, σ. 40 – 41.*

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 7. Οι μεγάλες επενδύσεις

(Εξετάσεις Ομογενών 2008)

Αντλώντας στοιχεία από το παρακάτω απόσπασμα και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις να παρουσιάσετε την αναπτυξιακή υποδομή της Ελλάδας του Μεσοπολέμου (1919 – 1939) και να καταγράψετε τις σπουδαιότερες υλικοτεχνικές καινοτομίες που πραγματοποιήθηκαν.

#### Οι μεγάλες επενδύσεις

Η ανάπτυξη των δομών της εγχώριας αγοράς, η οποία επιτελέστηκε στην Ελλάδα μετά το 1922 υπό την αιγίδα του κράτους, ήταν στο βάθος το κίνητρο που επέφερε στη χώρα μας τη συρροή με κάθε μορφή των ξένων κεφαλαίων. Η οικονομική σταθεροποίηση, που άρχισε από το 1924 στην Ελλάδα και κατέληξε στη νομισματική σταθεροποίηση του 1928 και στην εξυγίανση του πιστωτικού συστήματος, ήταν το κυριότερο επιχείρημα που έπεισε τους ξένους χρηματοδότες να τοποθετήσουν κεφάλαια στην Ελλάδα. Αυτό έγινε όχι μόνο με τη μορφή προσφυγικών δανείων, αλλά και με δάνεια που απέβλεπαν στη χρηματοδότηση δημόσιων έργων, αποξηραντικών, υδρευτικών ή ακόμη επέκταση του οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου. Τα δημόσια έργα ήταν ένας χώρος για επικερδείς τοποθετήσεις κεφαλαίου, αφού η οικονομική γενικά δραστηριότητα αναπτυσσόταν όσο το ισοζύγιο πληρωμών και τα δημοσιονομικά διατηρούνταν σε ισορροπία. Παράλληλα, η ανάπτυξη της αγοράς και η βελτίωση του κλίματος των επενδύσεων προσείλκυσαν στην Ελλάδα, από τα μέσα της δεκαετίας 1920-1930, και ξένα ιδιωτικά κεφάλαια, είτε σε απευθείας παραγωγικές επενδύσεις είτε για τη χρηματοδότηση ελληνικών ιδιωτικών επιχειρήσεων [...]. Στην άλλη κατηγορία δηλ. των άμεσων επενδύσεων, ανήκουν οι περιπτώσεις των ξένων εταιριών Πάουερ, Ούλεν, Φαουντέισιον κλπ. που εγκαταστάθηκαν κατά τα χρόνια αυτά στην Ελλάδα.

*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ' (Αθήνα 1978), σελ. 336.*



# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 7. Οι μεγάλες επενδύσεις

(Εξετάσεις Ομογενών 2020 – ΠΑΛΑΙΟ ΣΥΣΤΗΜΑ)

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται παρακάτω, να απαντήσετε στο ερώτημα:

Ποιες σημαντικές επενδύσεις έγιναν στις υποδομές της Ελλάδας στη διάρκεια του Μεσοπολέμου, σε ποιους τομείς και ποιες ανάγκες εξυπηρετούσαν αυτές;

#### Κείμενο Α

Ο ηλεκτρισμός είναι προϊόν μη αποθηκεύσιμο, και γι' αυτό οι εγκαταστάσεις που παρήγαν ρεύμα μόνο για φωτισμό υπολειπορούσαν. Γι' αυτό και το ηλεκτρικό ήταν ακριβό και το ανταγωνίζονταν επιτυχώς άλλα μέσα φωτισμού. Ο συνδυασμός των χρήσεων ήταν δυνατός μόνον στην Αθήνα, λίγο αργότερα και στη Θεσσαλονίκη: εδώ ο πρώτος σταθμός είχε ιδρυθεί το 1899 από την εταιρεία Τροchioδρόμων<sup>6</sup> και Ηλεκτροφωτισμού Θεσσαλονίκης. Και η ηλεκτροδότηση των τροchioδρόμων εγκαινιάστηκε το 1912. Η διάδοση του ηλεκτρισμού στη βιομηχανία, για τεχνικούς και οικονομικούς λόγους, δεν ήταν εύκολη υπόθεση [...].

Ως τη δεκαετία του 1930, η ηλεκτροκίνηση κατά κανόνα εισαγόταν σταδιακά στα εργοστάσια και προσαρμοζόταν στο υπάρχον σύστημα μετάδοσης με άξονες και τροχαλίες, συνυπάρχοντας με άλλους κινητήρες.

Χριστίνα Αγριαντώνη, «Βιομηχανία», στο: Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2009, σ. 271.

#### Κείμενο Β

Οι εξελίξεις στην ελληνική βιομηχανία που περιγράφηκαν παραπάνω μπορούν να βρουν πολλές ερμηνείες. Είναι όμως παράδοξο το γεγονός ότι ουδείς μέχρι σήμερα έχει ασχοληθεί με τη σημασία που είχε για την ανάπτυξη ή για τα προβλήματα ανάπτυξης της ελληνικής βιομηχανίας το ζήτημα της ενέργειας. Στην πραγματικότητα ένα από τα μεγάλα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει η ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας ήταν το ενεργειακό και, χωρίς την επίλυσή του, ήταν μάλλον άστοχο να μιλάει κανείς για δυνατότητες σημαντικής βιομηχανικής ανάπτυξης.

Κώστας Π. Κωστής, *Ο πλούτος της Ελλάδας: Η ελληνική οικονομία από τους Βαλκανικούς Πολέμους μέχρι σήμερα*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2019, σ. 216 – 217.

---

<sup>6</sup> Τροchioδρόμοι = τραμ

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 8. Η Τράπεζα της Ελλάδος

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2010)

Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το παράθεμα που σας δίνεται, να αναφερθείτε στους σκοπούς, την οργάνωση και το έργο της Τράπεζας της Ελλάδος μέχρι τις αρχές του 1932.

#### Κείμενο

Το καταστατικό της Τράπεζας της Ελλάδος κατοχύρωνε την ανεξαρτησία της από την πολιτική εξουσία με διατάξεις που ήταν από τις πιο προωθημένες της εποχής [...].

Η κύρια αποστολή που ανατέθηκε στη νέα τράπεζα ήταν να εγγυάται τη μετατρεψιμότητα του νομίσματος. Για να την εκπληρώσει η τράπεζα διέθετε το αποκλειστικό προνόμιο έκδοσης τραπεζογραμματίων και δικαιούνταν, σύμφωνα με το καταστατικό της, να ελέγχει τη νομισματική κυκλοφορία και την πίστη. Το καταστατικό προέβλεπε ότι το εκδοτικό προνόμιο μπορούσε να ανακληθεί ανά πάσα στιγμή, αν η τράπεζα αποτύγχανε να εξασφαλίσει τη σταθερότητα της αξίας των τραπεζογραμματίων της σε χρυσό [...].

[...] Το καταστατικό όριζε το ελάχιστο του καλύμματος των κυκλοφορούντων τραπεζογραμματίων στο 40%. Το κάλυμμα περιλάμβανε χρυσό και ξένο συνάλλαγμα ελεύθερα μετατρέψιμο σε χρυσό [...].

Η διοίκηση της τράπεζας ανετίθετο στο διοικητικό συμβούλιο. Αυτό αποτελείτο από τον διοικητή, τον υποδιοικητή και εννέα μέλη. Τουλάχιστον τρία από τα μέλη του εκπροσωπούσαν τον εμπορικό και βιομηχανικό κόσμο και άλλα τρία τον αγροτικό κόσμο της χώρας [...].

Η κυβέρνηση διατηρούσε επίσης το δικαίωμα να διορίζει έναν επίτροπο στην τράπεζα. Πρώτοι διοικητής και υποδιοικητής διορίστηκαν οι Αλέξανδρος Διομήδης και Εμμανουήλ Τσουδερός αντιστοίχως, οι οποίοι κατείχαν ως τότε αυτές τις θέσεις στην Εθνική Τράπεζα [...].

Το Πρωτόκολλο της Γενεύης ρητώς προόριζε τη νέα τράπεζα να λειτουργήσει ως τραπεζίτης της κυβέρνησης. Η κυβέρνηση ανέλαβε την υποχρέωση να συγκεντρώσει στην Τράπεζα της Ελλάδος όλες τις εισπράξεις και τις πληρωμές του κράτους και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου.

Χρ. Χατζηϊωσήφ, *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, Τόμος Β': Ο Μεσοπόλεμος, 1922 - 1940,

Αθήνα, εκδ. Βιβλιόραμα, 2002, σσ. 262 - 263.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 8. Η Τράπεζα της Ελλάδος

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2020 – ΠΑΛΑΙΟ ΣΥΣΤΗΜΑ)

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να απαντήσετε στα ακόλουθα ερωτήματα:

- α. Ποιες ανάγκες κάλυψε και ποιες λειτουργίες επιτέλεσε η Τράπεζα της Ελλάδος με την ίδρυσή της; Κάτω από ποιες συνθήκες ανατράπηκαν τα επιτεύγματά της; (μονάδες 8)
- β. Η εγκατάλειψη ποιου νομισματικού κανόνα ακύρωσε τις προσπάθειες της ελληνικής κυβέρνησης να αποτρέψει την κρίση (1932); (μονάδες 7)
- γ. Ποιες ήταν οι συνέπειες της κρίσης στην εξυπηρέτηση των εξωτερικών δανείων και στο εξωτερικό εμπόριο, και πώς χαρακτηρίζεται η νέα δημοσιονομική πολιτική; (μονάδες 10)

#### Κείμενο Α

Στις 14 Μαΐου 1928 άρχισε τη λειτουργία της η Τράπεζα της Ελλάδος, η νέα κεντρική τράπεζα της χώρας, και συνάμα ξεκίνησε η εφαρμογή στην Ελλάδα του κανόνα χρυσού συναλλάγματος, με βάση τον οποίο η δραχμή συνδεόταν με την αγγλική λίρα, δηλαδή με ένα νόμισμα χρυσής βάσης. Με διαφορετικά λόγια, οι κάτοχοι δραχμών μπορούσαν να πάνε στην Τράπεζα της Ελλάδος και να μετατρέψουν –με κάποιους περιορισμούς– τις δραχμές τους σε λίρες. Η υιοθέτηση αυτού του συστήματος εξαρτούσε άμεσα τη νομισματική κυκλοφορία και γενικότερα την προσφορά χρήματος από τις διακυμάνσεις των εξωτερικών συναλλαγών της χώρας.

Κώστας Κωστής, *Ο πλούτος της Ελλάδας*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2019, σ. 250.

#### Κείμενο Β

Η ελληνική νομισματική σταθερότητα υφίστατο ένα νέο, καίριο αυτή τη φορά, πλήγμα με την κρίση της στερλίνας και την εγκατάλειψη του χρυσού κανόνα από τη Μεγάλη Βρετανία τον Σεπτέμβριο του 1931. Από τα τέλη Σεπτεμβρίου του 1931 ως τον Απρίλιο του 1932 κυβέρνηση και Τράπεζα της Ελλάδος προσπαθούσαν να αποτρέψουν το αναπόφευκτο, δηλαδή την επίσημη εγκατάλειψη της ελεύθερης μετατρεψιμότητας της δραχμής στο πλαίσιο του κανόνα χρυσού συναλλάγματος και τη συνεπακόλουθη υποτίμηση της δραχμής, η οποία θα καθιστούσε αδύνατη την εξυπηρέτηση του εξωτερικού δημόσιου χρέους.

Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Οψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας*

### Κείμενο Γ

Τα άμεσα όσο και ριζικά μέτρα συνοψίστηκαν στα εξής: άρση της ελεύθερης μετατρεψιμότητας της δραχμής σε συνάλλαγμα, αναστολή της πληρωμής του δημόσιου χρέους, αναδιοργάνωση του δασμολογίου και εγκαινίαση της μεθόδου των διεθνών εμπορικών ανταλλαγών διά του συμψηφισμού σε είδος (clearing). Οι καινοφανείς ρυθμίσεις που περιγράφηκαν συγκρότησαν τον προστατευτικό φλοιό της ελληνικής οικονομίας απέναντι στην εξέλιξη της κρίσης. Η εφαρμογή των δυναμικών αλλά συχνά αντιδημοτικών μέτρων προσανατόλισαν οριστικά τη χώρα προς την πολιτική της αυτάρκειας και της αυτοδύναμης ανάπτυξης, οργανωμένης σε ορθολογική βάση.

Αγγελος Βλάχος, «Η ελληνική οικονομία», στην *Ιστορία των Ελλήνων*, τόμος 15,  
Εκδόσεις Δομή, Αθήνα, χ.χ., σσ. 621 – 622.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 8. Η Τράπεζα της Ελλάδος

(Δ Εσπερινό – Κανονικές 2020 – ΠΑΛΑΙΟ ΣΥΣΤΗΜΑ)

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να απαντήσετε στα ακόλουθα ερωτήματα:

- α. Ποιες ανάγκες κάλυψε και ποιες λειτουργίες επιτέλεσε η Τράπεζα της Ελλάδος με την ίδρυσή της; Κάτω από ποιες συνθήκες ανατράπηκαν τα επιτεύγματά της; (μονάδες 13)
- β. Ποιες ήταν οι συνέπειες της κρίσης στην εξυπηρέτηση των εξωτερικών δανείων και στο εξωτερικό εμπόριο, και πώς χαρακτηρίζεται η νέα δημοσιονομική πολιτική; (μονάδες 12)

#### Κείμενο Α

Στις 14 Μαΐου 1928 άρχισε τη λειτουργία της η Τράπεζα της Ελλάδος, η νέα κεντρική τράπεζα της χώρας, και συνάμα ξεκίνησε η εφαρμογή στην Ελλάδα του κανόνα χρυσού συναλλάγματος, με βάση τον οποίο η δραχμή συνδεόταν με την αγγλική λίρα, δηλαδή με ένα νόμισμα χρυσής βάσης. Με διαφορετικά λόγια, οι κάτοχοι δραχμών μπορούσαν να πάνε στην Τράπεζα της Ελλάδος και να μετατρέψουν –με κάποιους περιορισμούς– τις δραχμές τους σε λίρες. Η υιοθέτηση αυτού του συστήματος εξαρτούσε άμεσα τη νομισματική κυκλοφορία και γενικότερα την προσφορά χρήματος από τις διακυμάνσεις των εξωτερικών συναλλαγών της χώρας.

Κώστας Κωστής, *Ο πλούτος της Ελλάδας*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2019, σ. 250.

#### Κείμενο Β

Τα άμεσα όσο και ριζικά μέτρα συνοψίστηκαν στα εξής: άρση της ελεύθερης μετατρεψιμότητας της δραχμής σε συνάλλαγμα, αναστολή της πληρωμής του δημόσιου χρέους, αναδιοργάνωση του δασμολογίου και εγκαινίαση της μεθόδου των διεθνών εμπορικών ανταλλαγών διά του συμψηφισμού σε είδος (clearing). Οι καινοφανείς ρυθμίσεις που περιγράφηκαν συγκρότησαν τον προστατευτικό φλοιό της ελληνικής οικονομίας απέναντι στην εξέλιξη της κρίσης. Η εφαρμογή των δυναμικών αλλά συχνά αντιδημοτικών μέτρων προσανατόλισαν οριστικά τη χώρα προς την πολιτική της αυτάρκειας και της αυτοδύναμης ανάπτυξης, οργανωμένης σε ορθολογική βάση.

Αγγελος Βλάχος, *«Η ελληνική οικονομία»*, στην *Ιστορία των Ελλήνων*, τόμος 15,

Εκδόσεις Δομή, Αθήνα, χ.χ., σσ. 621 – 622.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 8. Η Τράπεζα της Ελλάδος

(Γ Ημερήσιο – Κανονικές 2020 – ΝΕΟ ΣΥΣΤΗΜΑ)

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις απαραίτητες πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε:

- α. τη συμβολή της Τράπεζας της Ελλάδος στη βελτίωση της ελληνικής δημόσιας οικονομίας (1928 – 1932) και (μονάδες 12)
- β. τις προσπάθειες της Ελληνικής Κυβέρνησης στην αντιμετώπιση της κρίσης του 1929 τόσο στις εσωτερικές όσο και στις εξωτερικές οικονομικές συναλλαγές (μονάδες 13).

#### Κείμενο Α

Στις 14 Μαΐου 1928 άρχισε τη λειτουργία της η Τράπεζα της Ελλάδος, η νέα κεντρική τράπεζα της χώρας, και συνάμα ξεκίνησε η εφαρμογή στην Ελλάδα του κανόνα χρυσού συναλλάγματος, με βάση τον οποίο η δραχμή συνδεόταν με την αγγλική λίρα, δηλαδή με ένα νόμισμα χρυσής βάσης. Με διαφορετικά λόγια, οι κάτοχοι δραχμών μπορούσαν να πάνε στην Τράπεζα της Ελλάδος και να μετατρέψουν –με κάποιους περιορισμούς– τις δραχμές τους σε λίρες. Η υιοθέτηση αυτού του συστήματος εξαρτούσε άμεσα τη νομισματική κυκλοφορία και γενικότερα την προσφορά χρήματος από τις διακυμάνσεις των εξωτερικών συναλλαγών της χώρας.

Κ. Κωστής, *Ο πλούτος της Ελλάδας*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2018, σ. 250.

#### Κείμενο Β

Από τα τέλη Σεπτεμβρίου του 1931 ως τον Απρίλιο του 1932 κυβέρνηση και Τράπεζα της Ελλάδος προσπαθούσαν να αποτρέψουν το αναπόφευκτο, δηλαδή την επίσημη εγκατάλειψη της ελεύθερης μετατρεψιμότητας της δραχμής στο πλαίσιο του κανόνα χρυσού συναλλάγματος και τη συνεπακόλουθη υποτίμηση της δραχμής, η οποία θα καθιστούσε αδύνατη την εξυπηρέτηση του εξωτερικού δημόσιου χρέους. Στην πράξη η απομάκρυνση από την ελεύθερη μετατρεψιμότητα της δραχμής σε ξένο συνάλλαγμα άρχισε από τα τέλη Σεπτεμβρίου με τους διαδοχικούς περιορισμούς που επιβλήθηκαν. Η εφαρμογή τους είχε ως θύμα τον πρώτο διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, τον Αλέξανδρο Διομήδη, που αντικαταστάθηκε επειδή θεωρήθηκε ότι χαρίστηκε σε μεγάλους βιομηχάνους, επιτρέποντάς τους την εξαγωγή κεφαλαίων τις παραμονές της επιβολής των συναλλαγματικών περιορισμών.

Η κυβέρνηση δίσταζε, όμως, να προχωρήσει στο ξεκαθάρισμα του τοπίου

προχωρώντας στην επίσημη άρση της μετατρεψιμότητας. Η αντίστασή της πήγαζε εν μέρει από τις αγκυλώσεις της κυρίαρχης οικονομικής σκέψης στην Ελλάδα.

Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα: Οψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900 – 1940*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 327.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 8. Η Τράπεζα της Ελλάδος

(Γ Ημερήσιο – Επαναληπτικές 2024)

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να αναφερθείτε:

- στις συνθήκες ίδρυσης της Εθνικής Τράπεζας και στη δραστηριότητά της κατά τα πρώτα στάδια της λειτουργίας της (μονάδες 12) και
- στο ζήτημα της δημιουργίας της Τράπεζας της Ελλάδος και στις αντιδράσεις που προκάλεσε. (μονάδες 13).

#### Κείμενο Α

Με βασιλικό διάταγμα της 30ης Μαρτίου 1841 ιδρύοταν η Εθνική Τράπεζα στην Αθήνα, ιδιοκτησίας μιας εταιρίας μετόχων. Το αρχικό της κεφάλαιο, 5.000.000 δρχ., θα διετίθετο σε 5.000 μετοχές των 1.000 δρχ. Τουλάχιστον 1.000 μετοχές θα αγόραζε το κράτος. Την Τράπεζα θα διοικούσε επιτροπή που θα εκλεγόταν σε γενική συνέλευση των μετόχων, αλλά τις επιχειρήσεις της θα ήλεγχε βασιλικός επίτροπος. Τα 4/5 των κεφαλαίων της θα διατίθενταν για δάνεια υποθηκών ή καταθέσεων χρυσού ή αργύρου με τόκο ως 10%. Η Τράπεζα είχε το δικαίωμα να εκδώσει τραπεζογραμμάτια που δε θα ξεπερνούσαν τα 2/5 της αξίας των κεφαλαίων της. Το αρχικό της κεφάλαιο έφθασε σε 1.468.000 δρχ. και οι 1.500 μετοχές της αγοράστηκαν από το κράτος (600), από τον τραπεζικό οίκο του Ευνάρδου (300), από τους αδελφούς Ζωσιμάδες (250), από το βασιλιά Λουδοβίκο Β' (200) και τον Κ. Βράνη (150). Πρώτος διοικητής της υπήρξε ο Γεώργιος Σταύρου.

Ιωάννης Πετρόπουλος και Αικατερίνη Κουμαριανού, «Περίοδος βασιλείας του Οθωνος», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1977, τόμος ΙΓ', σ. 104 (διασκευή).

#### Κείμενο Β

Η τραπεζική μεταρρύθμιση, κατά τους οικονομικούς κύκλους της Κ.Τ.Ε. (Κοινωνία των Εθνών), επεβάλλετο και διά να περιορισθή το κεντρικόν εκδοτικόν ίδρυμα εις την παροχήν δανείων βραχείας προθεσμίας και ευκόλου εκκαθαρίσεως και διά να επέλθη διαρρύθμιση των σχέσεων Κράτους και Εκδοτικής Τραπέζης. Προετάθησαν διάφοροι λύσεις, αλλά προεκρίθη η λύσις της διχοτομήσεως της Εθνικής Τραπέζης και της ιδρύσεως νέας Εκδοτικής Τραπέζης υπό το όνομα Τράπεζα της Ελλάδος. Βάσει της προκριθείσης λύσεως, εις την νέαν Τράπεζαν θα μετεβιβάζοντο ωρισμένα στοιχεία του ενεργητικού και παθητικού της Εθνικής Τραπέζης. Το κύριον στοιχείον του παθητικού που μετεβιβάσθη εις την Τράπεζα της Ελλάδος ήτο το σύνολον του ποσού των



κυκλοφορούντων τραπεζογραμματίων. Συγχρόνως, μετεβιβάσθησαν και τα στοιχεία του ενεργητικού που αποτελούν το αντίκρυσμα της κυκλοφορίας των τραπεζογραμματίων. Τα στοιχεία αυτά ήσαν τα δάνεια της Εθνικής Τραπέζης προς το Κράτος, ως και ειδικοί λογαριασμοί των βάσει ειδικών νόμων εκδοθέντων τραπεζογραμματίων. [...] Αλλ' η Εθνική ηρνήθη να μεταβιβάση το εις χρυσόν αντίκρυσμα των εν κυκλοφορία τραπεζογραμματίων. Ισχυρίσθη ότι το ποσόν του εις χρυσόν αντικρύσματος ή καλύμματος δεν το απέκτησε διά της ανανεώσεως του εκδοτικού προνομίου και ότι, κατά συνέπειαν, αποτελεί τούτο ιδιοκτησίαν της. Εδέχετο δε να το μεταβιβάση αν ελάμβανεν ως αποζημίωσιν το ισόποσον εις δραχμάς.

Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάδα μεταξὺ δύο πολέμων, 1923 – 1940*, Αθήνα, Κάκτος, 1997, τόμος Α', σ. 357 – 358

(διασκευή).

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

### Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ

#### 8. Η Τράπεζα της Ελλάδος

(Εξετάσεις Ομογενών 2024)

Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να αναφερθείτε στις συνθήκες ίδρυσης της Τράπεζας της Ελλάδος, στο έργο της και στα αποτελέσματα της λειτουργίας της.

#### Κείμενο Α

Το τραπεζικό σκέλος της σταθεροποίησης προκαλούσε την αντίδραση της Εθνικής Τράπεζας, που δεν είχε καμία πρόθεση να εγκαταλείψει τις επικερδείς εμπορικές δραστηριότητες για να μετατραπεί σε αμιγώς εκδοτικό ίδρυμα [...]. Η συμβιβαστική λύση που επελέγη προέβλεπε την ίδρυση μιας νέας τράπεζας, στην οποία η Εθνική θα παραχωρούσε το εκδοτικό προνόμιο, μαζί με τα αντίστοιχα περιουσιακά στοιχεία και τις υποχρεώσεις. Κάπως έτσι, το καλοκαίρι του 1927, προέκυψε η ιδέα της δημιουργίας της Τράπεζας της Ελλάδος, η οποία θα αναλάμβανε τον ρόλο της κεντρικής τράπεζας της χώρας, αφήνοντας την Εθνική να συνεχίσει απρόσκοπτα να ασκεί τις εμπορικές δραστηριότητες, που αποτελούσαν και τη βασική πηγή της κερδοφορίας της.

Ανδρέας Κακριδής, «Από τη σταθεροποίηση στην κρίση», στο: Βασίλης Παναγιωτόπουλος, Γιάννης Βούλγαρης και Σωτήρης Ριζάς (επιμ.), *Η δύσκολη Δημοκρατία: Η Ελλάδα του Μεσοπολέμου 1924 – 1935*, Αθήνα, Το Βήμα, 2024, σ. 122.

#### Κείμενο Β

Η αποδοχή από τον Γ. Καφαντάρη της προτάσεως να ιδρυθεί ξεχωριστή Τράπεζα του Κράτους, που να αναλάβει το εκδοτικό προνόμιο και τη διαχείριση του χρήματος, δημιούργησε κυβερνητική κρίση τον Ιούλιο του 1927: το Λαϊκό κόμμα αποσύρθηκε από την «Οικουμενική». Παρόλα αυτά υπογράφηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 1927 το πρωτόκολλο της Γενεύης, με το οποίο η Κ.Τ.Ε. (Κοινωνία των Εθνών) αναλάμβανε να εγγυηθεί για δάνειο 9 εκατομμυρίων λιρών προς την Ελλάδα, αλλά από την άλλη πλευρά επέβαλε σαν όρους την ίδρυση απαραίτητως της νέας Κεντρικής Τράπεζας στην Ελλάδα, τη σταθεροποίηση του νομίσματος και τη δημοσιονομική εξυγίανση. Ιδρύθηκε έτσι, παρά τις έντονες αντιδράσεις της Εθνικής, η Τράπεζα της Ελλάδος (14.5.1928) με διοικητή τον Αλέξανδρο Διομήδη.

Κωνσταντίνος Βεργόπουλος, «Η ελληνική οικονομία από το 1926 ως το 1935», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1978, τόμος ΙΕ', σ. 333 – 334 (διασκευή).

